

Kuninkaan ja herttuan pöydässä

1200- ja 1300-lukujen ruokaa, juomaa ja juhlia Eerikinkronikassa

Immo Uppman

Pro gradu -tutkielma

Filosofian maisteri, kulttuurihistoria

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Huhtikuu 2026

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä

Pro gradu -tutkielma

Kulttuurihistorian maisteriohjelma, Kulttuurihistoria

Immo Uppman

Kuninkaan ja herttuan pöydässä

Sivumäärät: 70

Tämä tutkielma tarkastelee 1200–1300-lukujen pohjoiseurooppalaista ruoka-, juoma- ja juhla-kulttuuria Eerikinkronikan kuvausten kautta kulttuurihistoriallisesta näkökulmasta. Tutkimuksen kohteena ovat erityisesti se, miten ruokaa, juomaa ja juhlia kuvataan sekä millaisia merkityksiä näillä kuvauksilla on osana kronikan kerrontaa. Menetelminä käytetään kvalitatiivista lähilukua ja lähdekritiikkiä, joiden avulla analysoidaan sekä tekstissä esitetyjä että implisiittisiä merkityksiä.

Tutkimus osoittaa, että ruoan ja juoman kuvaukset ovat kronikassa usein yleisluonteisia, mutta toistuvia ja merkityksellisiä. Erityisesti liha ja alkoholijuomat korostuvat ylhäisön runsauden, vaurauden ja sosiaalisen aseman symboleina. Juhlat ja pidot toimivat keskeisinä sosiaalisen vuorovaikutuksen areenoina, joissa rakennetaan ja vahvistetaan valtasuhteita, liittolaisuuksia ja hierarkioita. Ruoka ja juoma eivät siis ole pelkkiä taustaelementtejä, vaan aktiivisia kerronnallisia keinoja, joiden avulla kronikan kirjoittaja välittää käsityksiä ihanteellisesta hallitsijuudesta, yhteiskuntajärjestyksestä ja eliittikulttuurista.

Tutkimus päättyy siihen, että Eerikinkronikan ruokaan, juomaan ja juhliin liittyvät kuvaukset osallistuvat keskeisesti vallan legitimointiin ja identiteetin rakentamiseen. Ne tukevat kronikan propagandistista luonnetta esittämällä kuvattavan aikakauden runsaana ja järjestyneenä sekä korostamalla hallitsevan eliitin asemaa ja arvoja.

Avainsanat: Ruokakulttuuri, Eerikinkronikka.

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
1.1	Tutkimuksen lähtökohdat	4
1.2	Tutkimuskysymykset ja metodit	5
1.3	Eerikinkronikasta	7
1.4	Versioista, kielestä, kronologiasta ja nimistä	10
1.5	Muu tutkimus	13
2	Ruoka ja juoma – vallan ja vaurauden kultainen maku	15
2.1	Lihaiset ritarit ja puuttuvat perunat	15
2.2	Väkevät ja makeat juomat	21
2.3	Kultainen aika	24
2.4	Nälkä ja puute	31
3	Juhlat, pidot ja kestit vallan pelikenttinä	34
3.1	Hurjia leikkejä	34
3.2	Häitä ja hautajaisia	38
3.3	Kiviä ja kruunajaisia	49
3.4	Vieraanvaraisuutta ja vastavuoroisuutta	55
3.5	Pitoja ja petoksia	58
4	Lopuksi	66
	Lähteet	68

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen lähtökohdat

”Kuinka herrat ja ruhtinaat ovat täällä eläneet, sen löydät tähän kirjaan kirjoitetuna. Mitä he ovat tehneet ja mikä heidän kohtalonsa on ollut, se on tähän kirjoitettu, miten tämä kaikki on tapahtunut. Kuka siitä aikaisemmin ei ole kuullut kerrottavan, nyt hänellä on siihen mahdollisuus. Olkaa siis tarkkana ja kuunnelkaa, mikäli haluatte kuulla kauniita sanoja ja viihtyä kanssamme, ennen kuin on aika käydä pöytään.”¹

Näihin sanoihin päättyvät kirjoittajan alkusanat tämän tutkielman päälähteessä, ruotsalaisessa 1300-luvulta peräisin olevassa Eerikinkronikassa (Erikskrönikan). Tämä historiallisesti merkittävä teos kuvaa tapahtumia pohjoisessa Euroopassa noin sadan vuoden ajalta 1200-luvulta alkaen aina 1300-luvun alkuun. Kyseessä on yksi varhaisimpia säilyneitä ruotsalaisia historiateoksia. Ruotsin lisäksi se on todella merkittävä myös Suomen historian kannalta.²

Historian tutkijana olen aina ollut kiinnostunut tutkimaan asioiden lähtökohtia; mistä jokin asia, tapa tai ilmiö on peräisin, mistä tai minkälaisissa olosuhteissa kaikki sai alkunsa? Tässä tavoitteessa usein olennaista on päästä kaikista varhaisimpien lähteiden äärelle. Pohjoisen Euroopan historian kohdalla nämä lähteet ovatkin usein juuri keskiaikaisia kronikoita.

Tämän tutkimuksen tavoitteena onkin juuri Eerikinkronikkaa tutkimalla kaivautua tuhannen vuoden taakse 1200–1300 lukujen sydänkeskijälle, pohjoiseurooppalaisen ruoka- ja juoma- ja juhlakulttuurin juurille. Tutkimuksen tarkempi näkökulma onkin juuri ruoka, juoma, juhlat ja pidot. Eerikinkronikan tutkimuksen kohdalla tämä näkökulma on sekä tutkimuksellisesti perusteltu että suhteellisen vähän muussa tutkimuksessa käsitelty.

¹ Pipping 1963, 2.

”huro herra ok första hawa ther liffuat
thz finder man her i bokenve scriffuit
huro the hawa liffuat giort ok farit
her star thz scriwat huru thz hauer want
hwo thz hauer ey örta hört sakt
nw ma han thz höra hauer han Less akt
fore lust at höra fagher ordh
ok skämptan oss til wy gaa til bordh.”

² Lönroth & Linna, 2013 Johdanto.

Vaikka Eerikinkronikkaa on tutkittu paljon esimerkiksi poliittisena ja runollisena lähteenä, sen juhlia, ruokaa ja juomaa koskevia kuvauksia ei ole tutkittu aiemmin niin runsaasti, kuin teoksen muita puolia. Tutkielma tuo esiin, miten jokaista ihmistä koskevat, arkisilta vaikuttavat käytännöt osallistuvat vallan, identiteetin ja ihmisten välisen hierarkian rakentamiseen.

1.2 Tutkimuskysymykset ja metodit

Tässä tutkielmassa tarkastelen Eerikinkronikkaa kulttuurihistoriallisesta näkökulmasta. Tutkimuksen kohteena ovat erityisesti ruoan ja juoman, sekä juhlien kuvaukset ja näiden kuvausten merkitykset. Tutkielma sijoittuu osaksi historian tutkimusta ja kulttuurihistorian tutkimusperinnettä.

Lähtökohtana on ajatus siitä, että aineelliseen kulttuuriin ja rituaalisiin käytäntöihin liittyvät kuvaukset eivät ole teoksessa satunnaisia tai pelkästään kertovia elementtejä, vaan ne osallistuvat aktiivisesti ihmisten välisen hierarkian tai identiteetin määrittelyyn, vahvistamiseen ja jopa uudelleen luomiseen. Tarkastelenkin Eerikinkronikan kuvauksia ruoasta, juomista ja juhlista kulttuurihistoriallisena ilmiönä. Tutkimuskysymykset ovat seuraavat:

Miten Eerikinkronikassa kuvataan ruokaa, juomaa ja erilaisia juhlia? Mihin näillä kuvauksilla mahdollisesti pyritään, missä yhteyksissä ne esiintyvät ja millainen argumentaatioarvo niillä on?

Lisäksi pohdin tutkielmassani myös näiden kysymysten taustalla vaikuttavia ilmiöitä, kuten taloutta, politiikkaa ja ilmastoa, mutta esimerkiksi myös ihmissuhteita, makuja ja tunteita kuten romantiikkaa tai vallanhimoa. Juuri nämä teemat tuovat tutkimukselle siihen oleellisesti kuuluvan kulttuurihistoriallisen kontekstin.

Tutkimuksen tavoitteena ei siis ole rekonstruoida keskiajan arkista ruokakulttuuria, laatia reseptejä tai esimerkiksi pohtia turnajaisten käytännön toteutusta, vaan analysoida, millaisia kulttuurisia ja sosiaalisia merkityksiä ja tavoitteita näiden asioiden tai teemojen usein lyhyilläkin kuvauksilla on.

Eerikinkronikassa esiintyvät henkilöt kuuluvat yleensä aikansa yläluokkaan tai eliittiin. Tutkimus pysyykin pitkälti tämän ylemmän sosiaaliluokan piirissä, mutta käsittelee myös muita ryhmiä sen ollessa lähteiden valossa mahdollista.

Tärkeimpänä metodina toimii lähiluku. Lähiluvulla tarkoitetaan tulkittavan tekstin systemaattista analyysiä ja johdonmukaista tarkastelua, tarvittaessa yksittäisten sanojen tai tavujenkin tarkkuudella. Tässä tärkeää on paitsi analysoida sitä, mitä tekstissä sanotaan, mutta myös sitä mitä jätetään Eerikinkronikassa kertomatta.

Lukeminen vaatiikin jatkuvaa tulkintaa ja analyysiä, sekä laajempien kontekstien ja kulttuurilisten merkitysten haltuunottoa. Jatkuvan tulkinnan sekä kontekstoinnin avulla pienistäkin tekstin pätkistä voi saada paljon irti. Erityisesti ruokaa ja juomaa koskevat kohdat ovatkin Eerikinkronikassa usein lyhyitä. Tarkastelen tutkimuksessa niitä osia Eerikinkronikasta, jotka ovat oman tulkintani mukaan tämän tutkimuksen, historiallisen kontekstin tai koko teoksen kannalta merkittäviä.

Tutkimus on kvalitatiivinen eli laadullinen, enkä käytä määrällisen tutkimuksen menetelmiä.

Toisena metodina käytän lähdekritiikkiä eli lähteen kriittistä tarkastelua. Eerikinkronikkaan on suhtauduttu tutkimuksessa usein hyvinkin kriittisesti sen syntyhistorian ja monien sen tekstiin liittyvien piiteiden vuoksi. Lähteen, eli Eerikinkronikan syntyhistorian ja sen kirjoittajan mahdollisen päämäärän tiedostamalla, ja sitä analysoimalla voidaan saada selville muitakin seikkoja itse teoksesta.

Lähdekritiikki toimii myös tutkimuksessani ikään kuin suodattimena. Poimin kronikasta tarkempaan käsittelyyn erilaisia kohtia ja teen vertailua niiden välillä. Näin pyri osoittamaan, miksi teoksen kirjoittaja pyrkii kuvaamaan juuri tiettyjä asioita pieteetillä.

Lähiluvun ja lähdekritiikin keinoin pyrin rakentamaan analyysia teoksen narratiivista ja vastaamaan näin asettamiini tutkimuskysymyksiin.

1.3 Eerikinkronikasta

Maailmankirjallisuuden klassikko, monille eri kielille käännetty ja jopa ”Ruotsin Kalevalaksi” joskus kutsuttu Eerikinkronikka on varhaisin säilynyt keskiaikainen ruotsalainen riimikronikka, sekä vanhin laaja täysin ruotsalainen kirjallinen tuotos.³ Kronikalla⁴ eli aikakirjalla tarkoitetaan yleensä ennen modernia aikaa laadittua historiateosta, joka yleensä etenee kronologisessa järjestyksessä. Ennen tieteellisen historiankirjoituksen syntyä juuri kronikat olivat merkittävä historiankirjoituksen muoto.

Suomen historian kannalta Eerikinkronikka on merkittävä teos, sillä siinä kerrotaan sekä Birger jaarlin sotaretkestä Hämeeseen ja Hämeen linnan rakentamisesta⁵ että erilaisista muista retkistä nykyisen Suomen seuduilla. Teoksessa esiintyy myös muutama varhainen suomenkielinen lainasana, joka tekee siitä mahdollisesti myös yhden vanhimmista suomen kieltä sisältävistä teksteistä.⁶

Eepinen Eerikinkronikka on runomuotoon kirjoitettu teos, eli riimikronikka. Se on todennäköisesti tarkoitettu kirjallisen teoksen lisäksi myös ääneen luettavaksi runoteokseksi. Runomittana toimii knitteli, eli ketjusäe, joka rakentuu loppusointujen yhteen liittämistä säkeistä. Tämä säemuoto oli yleinen keskiajan Euroopassa ja myöhemminkin. Runomuotonsa ansiosta Eerikinkronikka on puhtaan historiateoksen lisäksi myös kulttuurihistoriallisesti merkittävä taideteos, eikä sitä voida siksikään pitää täysin objektiivisena.⁷ Taidetta tehdessään kirjoittaja on siis joutunut aina sovittamaan tietonsa kerronnalliseen riimimuotoon, sekä saattanut käyttää vaikkapa metaforia tai fiktiivisiä elementtejä. Säkeiden riimittäminen ja loppusointujen yhteen saattaminen on varmasti vaikuttanut myös teoksen lopulliseen muotoon, joka liikkuu lopulta historian ja kaunokirjallisuuden rajalla. Tämä tulee tietenkin ottaa huomioon sitä tutkiessa.

Toisin kuin Kalevalaa, on puhtaan runoepoksen sijaan historiateokseksi laadittua Eerikinkronikkaa pidetty etenkin varhaisempina aikoina merkittävänä lähteenä myös historiankirjoituksen kannalta. Sitä on usein myös kutsuttu vanhimmaksi ruotsalaiseksi historiateokseksi.

3 Esim. Lönroth & Linna 2013, 45–50.

4 Muinaiskreikan sana *χρόνος* tarkoittaa aikaa tai mytologian muinaista titaania, lukuisten jumaluuksien isää.

5 Niin kutsuttu toinen ristiretki Suomeen.

6 Lönroth & Linna 2013, 44.

7 Lönroth & Linna, 31.

Modernin historiankirjoituksen normit ja vaatimukset täyttävänä faktana teosta ei kuitenkaan tule pitää. Teoksesta tutkimusta tehtäessä tuleekin pitää huolellisesti mielessä lähdekritiikki. Vanhojen aikojen historiaa tutkiessa täydellisen luotettavien lähteiden löytäminen on aina mahdotonta. Kaikki on aina tulkintaa. Kun lähteitä on käytettävissä vähän, on käytettävä niitä, joita käytettävissä on; Olisiko Troijaa tutkittu ilman Homerosta?

Lähdekritiikkiin kuuluu teoksen lähtökohtien ja kirjoittajan motiivien analyysi. Eerikinkronikan kirjoittaja, tai mahdolliset kirjoittajat, jäävätkin kuitenkin tuntemattomaksi, vaikka heistä on esitetty aikojen kuluessa lukuisia valistuneita arvauksia. Teoksen laatijaksi on ehdotettu esimerkiksi kirjuri Tyrgils Kristenssonia, Pyhän Birgitan isää Birgeriä, drotsi Matias Kettilmundsonia tai sitten laajempaa ruotsin silloiselta ydinalueelta Upplannista tulevaa oppineiden miesten joukkoa.⁸

Kuka kirjoittaja tai kirjoittajat ovatkaan, on heidän täytynyt olla oman aikansa mittapuulla hyvin koulutettuja ja hyväosaisia, todennäköisesti yläluokkaan kuuluvia ja miehiä, joilla on ollut pääsy jonkinlaisten lähteiden äärelle. Nämä lähteet ovat voineet olla joko suullista perimätietoa tai sitten kirjallisia lähteitä, esimerkiksi annaaleja, eli vuosikirjoja, joiden vaikutus voidaan huomata teoksen kronologisesti etenevässä rakenteessa.⁹

Todennäköisesti lähteinä on ollut sekoitus molempia. Näiden lisäksi teoksen laatijoilla onkin luultavasti ollut myös henkilökohtaista tietoa ja näkemyksiä varsinkin kronikan loppupuolelle sijoittuviin tapahtumiin. Kirjoittaja mainitsee itse kronikassakin joillakin hetkillä olevan runsaasti muistajia ja tai toisaalta mainitsee, että tosia tapahtumia ei muista enää kukaan.¹⁰

Kronikan tarkasta kirjoitusvuodesta ei ole varmuutta, mutta se sijoittunee 1300-luvun alkuun, mahdollisesti 1320-luvun puolivälin seuduille, mutta tuskin sitä myöhemmäksi. Teoksessa ei esimerkiksi mainita lainkaan suomalaisten peruskoulujen historiantunneilta tuttua valtakunnan itärajan vakiintumista, eli pähkinäsaaren rauhana tunnettua sopimusta Ruotsin ja Novgorodin välillä vuodelta 1323. Kirjoituspaikaksi on esitetty monta eri paikkaa Ruotsissa, mutta myös esimerkiksi Turun linnaa Suomessa.¹¹

8 Lönroth & Linna 2013, 45–50.

9 Lönroth & Linna 2013, 27.

10 Esimerkiksi Lönroth & Linna 2013, 88; 102.

11 Lönroth & Linna 2013, 45–50.

Kronikan kuvailema aikakausi alkaa jo vuodesta 1222, mutta keskittyy tarkemmin vuosille 1250–1319. Sen loppuhuipennuksena on Magnus Erikssonin kruunaaminen sekä Ruotsin, että Norjan kuninkaaksi vasta kolmen vuoden ikäisenä vuonna 1319. Tämän saivat kronikan mukaan aikaan vain Jumala – ja Upplannin miehet.¹²

Keskiaikaisia riimikronikkoja, kuten juuri Eerikinkronikkaa, voidaan pitää myös eräänlaisena propagandana, joissa tarkoitus on esittää toiset henkilöt positiivisessa valossa ja toiset negatiivisessa, tai puolustaa jonkun merkittävän henkilön asemaa, toimintaa, tai päätöksiä.¹³

Eerikinkronikan eräänlaisena päähenkilönä voidaan katsoa toimivan nuoren kuningas Magnuksen isä herttua Eerik Magnusson, jonka mukaan koko kronikka onkin myös nimetty. Hänet kuvataan teoksessa hyvin positiivisessa valossa. Kronikan kirjoituksen jälkeen lapsikuningas Magnuksen holhoojana toimi drotsi Matias Kettilmundson, joka esitetään myös kronikassa herttua Eerikin tavoin lähestulkoon täydellisenä ritarina – urhoollisena miehenä, jolle varmasti olisi paikkansa myös kuningas Arthurin pyöreässä pöydässä.¹⁴

Kronikan kirjoittajien yhtenä päämääränä voidaankin siis ajatella olleen teoksen kirjoitusaikaan todella nuoren lapsikuningas Magnuksen vallan legitimointi, sekä hänen taustajoukkonsa ja sukunsa arvovallan kohotus. Tämän vuoksi suhtaudunkin Eerikinkronikan itse herttua Eerikkiin, hänen poikaansa Magnukseen tai drotsi Matiakseen liittyviin säkeisiin lähdekritiikin huomioiden tarkasti ja kriittisellä otteella niiltä osin, kuin se ruoka-, juoma ja juhluvausten osalta on järkevää.

Oman tulkintani mukaan herttua Eerikkiä ja tämän toimintaa vanhemmista ajoista kertovat kronikan osat ovat huomattavasti neutraalimmin kirjoitettuja kuvauksia menneistä ajoista. Ne mahdollisesti ovat juuri toissijaisista lähteistä kerättyä tietoa koostamalla tehtyä historiankirjoitusta, ja siksi vailla yhtä vahvoja propagandistisia painotuksia, kuin uudemmat herttua Eerikkiä, tämän liittolaisia tai poikaa Magnusta koskevat kronikan osat.

12 Pipping 1963, 259: ”vplenzke men”

13 Lönroth & Linna, 2013, 32.

14 Myös Pyöreän pöydän ritarit kuten Parsifal ja Gawain esiintyvät kronikassa ritarien esikuvina.

1.4 Versioista, kielestä, kronologiasta ja nimistä

Eerikinkronikan alkuperäinen teksti ei ole säilynyt nykypäivään. Vanhin säilynyt versio on 1400-luvulta peräisin oleva jäljennös. Jäljennösten ja käsintehdyn uudelleenkirjoittamisen kohdalla on aina olemassa vaara alkuperäisen tekstin vääristymistä. Sadan vuoden aikaväli alkuperäisen lähteen ja kopion välillä ei kuitenkaan ole varsinkaan vanhojen aikojen tutkimuksen kohdalla kovin suuri.

Muinaisruotsiksi kirjoitettu Eerikinkronikka on käännetty monelle eri kielelle, sekä myös translitteroitu usein eri tavoin. Käytän tutkimuksessani suomalaisen kielitieteilijän Rolf Pippingin laatimaa käsikirjoitusta vuodelta 1963. Tämä editio muistuttaa kieliasultaan pitkälti alkuperäistä muinaisruotsia. Ensimmäiset versionsa Pipping laati jo vuonna 1921. Tiedostan kuitenkin, että muitakin versioita on olemassa ja näiden välillä on myös pienehköjä eroja.¹⁵

Alkuperäiskielisten tekstien lisäksi käytössäni on ollut myös hyvin teytyjä käännöksiä. Jyväskylän yliopiston ruotsin kielen professori, filologi Harry Lönnroth sekä keskiaikaan perehtynyt historioitsija Martti Linna ovat kääntäneet teoksen Suomen kielelle vuonna 2013. Lisäksi käytössäni on ollut Erik Carlquistin ja Peter C. Hoggin¹⁶ englanninkielinen käänös vuodelta 2012, josta olen käyttänyt lähinnä tieteellistä ja tutkimuksellista näkökulmaa johdannosta.

Käännökset tätä tutkielmaa varten olen tehnyt itse. Muinaisruotsinkielisen tekstin tulkinta on kuitenkin usein ollut hankalaa. Tukena tässä työssä olen käyttänyt myös Sven Bertil Janssonin laatimaa yleistajuisempaa ruotsinkielistä versiota vuodelta 1987.¹⁷

Epäselvissä tilanteissa olen yleensä päätenyt noudattamaan Lönnrothin ja Linnan suomenkielisen käännöksen tulkintaa. Viitaukset olen tehnyt niiltä osin suoraan Pippingin editioon, kun olen tehnyt käännöstyötä itse ja Lönnrothin ja Linnan käännökseen, kun olen käyttänyt sen suomennosta.

15 Esimerkiksi tärkeimpänä Gustaf Edvard Klemmingin laatima versio vuodelta 1865.

16 Carlquist & Hogg 2012.

17 Jansson 1987.

Eerikinkronikka kertoo pitkälti Götanmaalaisen, niin kutsutun Bjälbo-hallitsijasuvun valtakaudesta. Tätä sukua on historiankirjoituksessa joskus kutsuttu 1000-luvulla eläneen myyttisen perustajansa *Folke Filbyterin*¹⁸ mukaan myös *Folkunga*-suvuksi ja aikakautta siis sen myötä *Folkunga-ajaksi*. Folkungat eli ”folkelaiset” olivat kuitenkin myös Eerikinkronikassakin esiintyvä Upplantilainen poliittinen puolue tai klaani, joka usein toimi vieläpä tämän toisen suvun vastustajina. Tämän vuoksi tässäkin tutkimuksessa käytetään mieluummin termiä Bjälbo-suku, suvun Götanmaalla sijaitsevan kotipaikan mukaan.

Eerikinkronikka kertoo noin sadan vuoden ajanjaksosta, johon sijoittuu kuuden eri kuninkaan ja muutaman valtionhoitajan valtakausi. Kronikassa itsessään ei mainita käytännössä minäkäänlaisia vuosilukuja. Teoksen kronologia noudattaa puhtaasti eri kuninkaiden valtakausia:

1222-1250 Erik Erikssonin (lisänimet *Sammalkieli* ja *Nilkuttaja*) ja Knuutin (lisänimi *Pitkä*) valtakaudet. Tämä edellisen hallitsijasuvun aikakausi käsitellään kronikassa melko nopeasti. Aikakauden lopulla valtaa käytti kuningas Erikin Bjälbosta kotoisin oleva lanko Birger, virka-arvoltaan jaarli.

1250-1275 Valdemar Birgerssonin valtakausi aloittaa Bjälbo-suvun aikakauden. Valdemarin äiti Ingeborg oli edellisen kuninkaan Erikin sisko. Todellista valtaa kuitenkin käytti vuoteen 1266 asti Valdemarin isä Birger-jaarli.

1275-1290 Magnus (Maunu) Birgerssonin (lisänimi *Ladonlukko*) valtakausi. Magnus oli Valdemarin nuorempi veli ja herttua. Hän kaappasi vallan veljeltään väkivaltaisesti sisällissodassa ja vangitsi tämän loppuiäkseen.

1290-1318 Birger Magnussonin valtakausi. Kauden alussa valtaa käytti sijaishallitsija Tyrgils Knutsson. Vallan isältään perineen Birgerin aikaa vallassa värittää jatkuvat valttaiistelut nuorempien veljiensä länsi-Götanmaan herttua Eerikin ja Suomen herttua Valdemarin, sekä Tyrgils Knutssonin kanssa. Lopulta Birger syrjäytetään vallasta Matias Kettilmundsonin ja muiden Birgerin murhaamalle herttua Eerikille lojaalien miesten toimesta. Hän pakenee Tanskaan loppuiäkseen.

18 Folke Varsanpurija kastroi tarinoiden mukaan nuoria hevosia hampaillaan.

Kuningas Birger voidaan nähdä koko kronikan antagonistina ja hänen veljensä herttua Eerik taas protagonistina, jonka mukaan koko teos on myös nimetty. Herttua Eerikin kuolema kuningas Birgerin käskystä niin kutsutuissa Nykopingin pidoissa. Sekä näitä pitoja edeltävät ja niitä seuraavat tapahtumat ovat hyvin tärkeässä roolissa kronikassa. Lähes puolet koko kronikan pituudesta käsittelee juuri tätä aikakautta. Nämä ovatkin selvästi myös Eerikinkronikan propagandistisimmat osiot, joissa myös käytetty kieli on lennokkainta.

Tutkimuskirjallisuudessa¹⁹ on usein mainittu veljesten välisen valtataistelun olevan teoksen synnyn kannalta oleellinen seikka, kuten myös siitä lopulta johtuva nuoren lapsikuningas Magnuksen kuninkaaksi valinta.

1319-1364 Magnus Erikssonin valtakausi. Eerikinkronikka päättyy herttua Eerikin kolmevuotiaan pojan Magnuksen valitsemiseen kuninkaaksi sekä Ruotsissa että Norjassa. Si-jaihallitsijana Ruotsissa toimii Matias Kettilmundson.

Kuten tästä huomaamme, Eerikinkronikassa esiintyy runsaasti samoin nimettyjä henkilöitä. Monet myöhemmät historioitsijat ovat pyrkineet ratkaisemaan sekaannuksia samanimisten hallitsijoiden kesken antamalla heille esimerkiksi lempi- ja lisänimiä, sekä hallitsijanumeroita. Tämä on kuitenkin anakronistinen käytäntö; hallitusaikanaan ja myös Eerikinkronikassa kuningas Magnus oli kuningas Magnus. Historiankirjoittajalle ja lukijalle tämä kuitenkin aiheuttaa ongelman: kuka lukuisista Magnus-nimisistä kuninkaista olikaan kyseessä?

Tämän ongelman ratkaistakseni olen tässä tutkielmassa käyttänyt kuningas Magnus Birger-sonista suomenkielistä nimeä *Maunu*. Birgerien, Valdemarien ja Eerikien kohdalla taas olen käyttänyt henkilön nimen ohella aatelisarvoa täsmentämässä sitä, kenestä puhutaan. Kuningas Birger Magnussoniin viitataan siis kuningas Birgerinä ja hänen isoisäänsä Birger-jaarlina. Samoin toimin kuningas Valdemarin, herttua Valdemarin, sekä Eerikien kohdalla.

Lähteenä eri kuninkaallisten ja muiden teoksen hahmojen henkilöhistoriaan olen käyttänyt Ruotsin kansallisarkiston tieteellistä palvelua Ruotsin kansallisbiografiaa (Svenskt biografiskt lexikon, SBL).

19 mm. Lönroth & Linna 2013, Johdanto; Småberg 2004; 2007; 2012; 2015.

1.5 Muu tutkimus

Eerikinkronikka on ollut tutkimuksen kohteena laajasti. Se on ollut keskeinen lähde Ruotsin 1200- ja 1300-lukujen historian tutkimuksessa, ja sitä on tarkasteltu erityisesti poliittisena ja ideologisena kertomuksena. Varhaisempi tutkimus keskittyi ennen kaikkea kronikan lähdearvoon ja sen suhteeseen kuvattuihin valtataisteluihin, hallitsijasukuihin ja valtakunnanmuodotukseen. Tekstiä luettiin pitkään ensisijaisesti historiankirjoituksena. Tutkijoilla oli usein pyrkimyksiä löytää joidenkin myöhempien merkittävien instituutioiden, kuten vaikkapa kuninkaan valtaneuvoston tai valtiopäivien juuret Eerikinkronikasta.²⁰

Myöhemmässä tutkimuksessa huomio on siirtynyt yhä enemmän teoksen kirjalliseen luonteeseen ja sen ideologisiin painotuksiin. Eerikinkronikkaa on tarkasteltu hovikirjallisuutena, joka rakentaa kuvaa ritarillisuudesta, kunnian käsitteestä ja hyvästä hallitsijuudesta.

Eryityisesti ritarikulttuurin, hovietiikan ja eurooppalaisten vaikutteiden tutkimus on korostanut kronikan yhteyksiä laajempaan pohjoiseurooppalaiseen kulttuuripiiriin. Tällöin teosta ei ole pidetty pelkästään neutraalina tapahtumien kuvauksena, vaan tietoisesti muotoiltuna esityksenä, joka heijastaa aikansa eliittikulttuurin arvoja.

Sen sijaan ruokaan ja juomiin liittyvät kuvaukset ovat jääneet tutkimuksessa vähemmälle huomiolle. Vaikka ritarillista elämäntapaa ja hovikulttuuria on käsitelty tutkimuksessa laajasti, yksityiskohtaisempi analyysi siitä, miten ruoka ja juoma osallistuvat kronikan kerrontaan, on ollut niukkaa.

Ruotsalainen historian professori ja tunnettu keskiajan tutkija Dick Harrison on kirjoittanut aiheesta paljon. Kirjoissaan *Jarlens sekel: en berättelse om 1200-talets Sverige* sekä *Sveriges medeltid* hän käsittelee muun ohella myös Eerikinkronikkaa ja sen hahmoja.

Toinen ruotsalainen historioitsija Thomas Småberg on käsitellyt kronikkaa monissa tutkimuksissa ja artikkeleissa. Erityisesti artikkelissaan ”Mead and Beer and Cherry Wine and Wine Both Red and White: Feasts, Courts and Conflict in Fourteenth-Century Sweden”²¹ Småberg käsittelee paljolti samoja teemoja kuin käsittelemässä tutkielmassa. Småberg tutkailee artikkelissaan pitkälti enemmän kronikan loppupuolen propagandistisempia osia, kuin joihin itse pyrin tässä tutkielmassa paneutumaan.

20 Lönroth & Linna 2013, 46–50.

21 Småberg 2012.

Ruokahistorian osalta Italialainen Massimo Montanari on paneutunut lukuisissa teoksissaan ruuanlaiton historiaan. Tässä tutkielmassa olen perehtynyt erityisesti Montanarin teokseen *Medieval Tastes: Food, Cooking, and the Table*,²² jossa Montanari käsittelee keskiajan ruokakulttuuria.

Keskiajan pohjolan juhlakulttuuria taas on tutkittu esimerkiksi Anu Lahtinen artikkelissaan *Vallan Verkostot: maallisen ja kirkollisen vallan juhlaa keskiajan Pohjolassa*, joka on osa laajempaa *Vallan juhlat* -nimistä turkulaisten historioitsijoiden kokoelmaa.

22 Montanari 2012.

2 Ruoka ja juoma – vallan ja vaurauden kultainen maku

2.1 Lihaiset ritarit ja puuttuvat perunat

”Niin oli hyvää ruokaa ja jaloja tapoja, kaikkea riemua ja iloa simaa, olutta ja kirsikkaista juomaa ja viiniä kumpaakin punaista ja valkoista.”²³

Kuningas Birger Magnussonin häätjuhlien tarjoiluja kuvaava säe on hyvä esimerkki siitä, kuinka sydänkeskijajan ruoka- ja juomakulttuuria Eerikinkronikassa useimmiten kuvataan. Pääosassa ovat tarjolla olleiden ruokien ja juomien erinomainen laatu ja maku, sekä runsas valinnanvara, erityisesti juomien kohdalla. Ruoka, juomat, sekä niihin liittyvät tapahtumat ovat kronikassa paljon esillä, vaikkakin niiden kuvaukset ovat usein melko lyhyitä ja joskus yllättävänkin pelkistettyjä.

Tässä luvussa tutkin sitä, miten ruokaa ja juomaa Eerikinkronikassa kuvaillaan, niillä harvoin kohdin kuin ne mainitaan. Lisäksi etsin vastauksia sille, miksi nämä kuvaukset mahdollisesti ovat sellaisia, kuin ne ovat. Ruoka esiintyy Eerikinkronikassa usein esimerkiksi häiden, pitojen, vierailujen ja muiden yhteisten tilaisuuksien yhteydessä. Kuten mainittua, nämä kohdat ovat usein lyhyitä ja yleisluonteisia, mutta ne ovat toistuva teema kronikassa.²⁴ Käsittelen näistä vain niitä, jotka olen kokenut parhaiksi tämän tutkimuksen kannalta.

Eerikinkronikan ruuan kuvaukset keskittyvät kuningas Birgerin häiden tapaan useimmiten vain kuvailemaan, että ruoka oli hyvää ja sitä oli tarjolla riittävästi. Suppeiden mainintojen laskemisen tai analysoinnin sijaan tutkimuksen kannalta hedelmällisintä onkin usein tarkastella sitä, kuinka yleistä ruokataloutta; ruuan hankintaa ja valmistusta Eerikinkronikassa kuvataan.

23 Pipping 1963, 80:

”Ther war godh kost ok ädla siid
ok all the gläde man torffte wid
miöd ok öll ok kerssedrank
ok wiin bade röth ok blankt”.

24 Ruoka mainitaan esimerkiksi Lönroth & Linna 2013, 64, 77, 80, 84, 88, 96–98, 99–100, 101, 109, 121, 153, 162–163, 177. Muitakin mainintoja on.

Ruokaa ylimystölle valmistivat usein kokit, jotka olivat keskiajalla enemmän tai vähemmän järjestäytyneet ammattikunta.²⁵ Eerikinkronikassa mainitaan esimerkiksi valtaistuimelta syöstyllä ja vangitulla kuningas Valdemarilla olleen vankeudessa Nyköpingin linnassa ollessaan omia kokkeja tai palvelijoita, jotka paitsi tarjoilivat, myös valmistivat tälle ruokaa:

”Hänellä (Valdemarilla) oli oma paistitalo (keittiö) ja tupa sekä paikka, jossa nukkua. Hänelle annettiin nuoria hovipoikia ja kamariväkeä palvelemaan, laittamaan hänen lautasensa ja kantamaan hänen maljansa. Ja arvostettu mies hänellä oli lähellään.”²⁶

Ruuanlaiton ja tarjoilun keskittyminen ammattikokkien tai muiden palvelijoiden käsiin saattaa selittää kronikan ruokaa koskevien kuvausten epämääräisyyttä: koska aikansa eliittiin kuuluneet kronikan laatijat eivät mahdollisesti juurikaan itse osallistuneet ruuan valmistukseen, eivät he osanneet, halunneet tai edes kyenneet sitä myöskään sen paremmin kuvailemaan. Eerikinkronikan mukaan samaan aikaan kuningas Valdemarin kanssa vangittuna oli tämän veli, junkkeri²⁷ Erik. Tukholman linnassa vankina pidetty junkkeri nautti veljensä tavoin monista vapauksista. Kronikassa hänen kerrotaan saaneen vankeudestaan huolimatta syötäväkseen yhtä hyvää ruokaa, kuin itse kuninkaallekin valmistettiin:

”Ja hänen (Erik) annettiin kulkea vapaana ja hänen lautasensa pysyi täytenä. Hänen ruokansa valmistettiin kuninkaan keittiössä. Hän sai pöytänsä samaa ruokaa, jota kuningaskin söi, lisäksi hän sai kuulla iloisia ja kauniita sanoja (runonlaulantaa). Samaa juomaa, jota kaadettiin kuninkaalle, sitä oli myös hänen maljassaan.”²⁸

25 Montanari, 2012 passim.

26 Pipping 1963, 73:

”Han haffde sit stekara hws oc sin stowa
ok sith herberge han skulle i soffwa
the fingo honom smaswena ok kämenära
the honom skullo til thiänist wära
at sätia hans diisk ok bära hans kaar
oc en dande man ther när honom war ”

27 Saksalaisperäinen arvonimi, alun perin saksaksi *junger herre*. Usein perheen nuorin poika, jolle ei jaettu omia perintömaita, kuten omaa herttuakuntaa. Erik olikin Valdemarin ja Maunun nuorin veli. Hän kuitenkin oli myös herttua. Arvonimeä käytetään hänen kohdallaan todennäköisesti siksi, että vältetään sekoittuminen teoksen päähenkilöön, toiseen herttua Erikiin. Tämän kyseisen arvonimen käyttö useissa kohdin onkin yksi osoitus teoksen vahvasta saksalaisesta vaikutuksesta.

28 Pipping 1963, 74–75:

”Ok lotho han lidughan ok lösan gaa
ok lotho hans disk fulwäl staa
i konungsins stekerhws redhis hans mat
ä tholik kost som konungen aat
Tha gall man honom a hans bord
ther til gläde ok fagher ord

Ruoka vangitun Eerikin pöytään Tukholmassa tuleekin suoraan itse kuninkaan keittiöstä, kun taas entinen kuningas Valdemar saa nauttia Nyköpingissä täysin omasta keittiöstään. Niin Eerikin, kuin Valdemarinkin tapauksessa ruuan valmistuspaikkaan, eli keittiöön, viitataan muinaisruotsiksi sanoilla *stekara hws* tai *stekerhws* - modernimmin *stekerhus*. Nämä sanat viittavat paistamiseen tai erityisesti syötäväksi tarkoitettuun eläinten lihaan. Eerikinkronikan linnojen keittiöissä siis paistettiin lihaa.

Liharuokat nousevatkin Eerikinkronikassa esiin muita ruoka-aineita useammin. Maininnat ovat pääosin yleisluonteisia eikä niiden tarkkaa määrää ole tässä yhteydessä laskettu. Varsinaisia ruokalajeja ei yleensä eritellä tarkasti, mutta juuri liharuokat näyttävät toistuvasti keskeisenä ja itsestään selvänä osana erityisesti juhla-aterioita, mutta usein arkistakin ruokavalioita, kuten vangittujen kuninkaallisten keittiöiden nimistä käy ilmi. Ikävä kyllä arkisen ruokakulttuurin kuvaukset ovat Eerikinkronikassa lähes olemattomia. Useimmiten kronikassa korostuvat poikkeukselliset juhlatilanteet, joissa hyvää ruokaa ja runsasta tarjoilua on saatavilla, ja erityisesti näissä yhteyksissä lihaa voidaankin yleisesti pitää ruokapöydän keskeisenä elementtinä.

Ylivoimaisesti yleisimmin mainittuja eläinten lihoja ovat sian, naudan ja lampaanlihat. Karjatalouden merkityksen vuoksi myös maitotuotteet, voi ja juusto, kuuluivat keskeisesti sekä arkiseen että juhlaan ruokapöytään. Lihan suuresta merkityksestä kertoo esimerkiksi se, kuinka kronikassa mainitussa sota- tai ristiretkessä Hämeeseen Birger jaarlin johtaman sotajoukon jäsenten arvellaan – toki jalojen kristinuskon levittämiseen liittyvien tavoitteiden lisäksi - halunneen saaliikseen kullaa ja hopeaa ohella hämäläisten suuret karjalaumat.

”Kristittyjen teki mieli päästä taistelemaan miekkojensa kanssa hämäläisten pakanoiden kanssa. Näin oletan heidän myös tehneen. Kultaa, hopeaa ja suuria karjalaumoja he tahtoivat. Hämäläiset pakenivat silloin. Pakanat hävisivät ja kristityt voittivat.”²⁹

Tholik dryk man konungenom baar
slikt sama loot man i hans kaar”

29 Pipping 1963, 8–9:

”The willo thera swerd gerna fresta
vpa the hedna taffwesta
Som iak wenter at the giordo
gul ok sölff o starka hiorde
The taffwesta tha vndan runno
the hedno tappado the criske wnno”

Mielenkiintoisesti siipikarjan ja muiden lintujen lihan tai munien syömisestä ei ole lainkaan mainintoja Eerikinkronikassa, vaikka erityisesti riistalintuja, kuten esimerkiksi ankoja tai joutsenia tiedetään syödyn keskiajalla laajalti, erityisesti eteläisemmässä Euroopassa. Ne kuuluivat erityisesti ylhäisön ruokapöytään.³⁰ Tämä voikin kieliä erityisesti juuri niin kutsutun punaisen lihan arvovaltaisesta asemasta juuri pohjolan ruokapöydässä.

Sydänkeskiajan pohjolassa lihan kulutus olikin usein sosiaalisesti eriytynyttä: vaikka karjatalous olikin ajalla tärkeä elinkeino, runsas lihatarjoilu liittyi ennen kaikkea juhlatilanteisiin ja varakkaampiin ylhäisön ruokapöytiin.³¹ Runsa lihansyönti toimi keskiajalla usein vaurauden ja ylhäisen statuksen näkyvänä merkinä, jota esiteltiin erityisesti juhlissa ja pidoissa. Eerikinkronikan kuvaukset asettuvat tähän laajempaan kulttuuriseen kehykseen, jossa liha on olennainen osa ylhäisön näyttävyyteen ja edustavuuteen pyrkivää keskiaikaista ruokakulttuuria.³² Naapurinmaiden pakanalliset kansat eivät olleetkaan ainoa paikka, josta lihaa ruokapöytään hankittiin, lisäksi sitä saatiin myös oman maan talonpojilta:

”He rakensivat sinne linnan puusta. Linnaan ajettiin ja siellä teurastettiin nauvoja, lampaita ja muita eläimiä herttuan vihan pelossa.”³³

Herttua Eerikin perustamaan Hålavedenin linnoitukseen ryöstettiin karjaa lähiseudun asukkailta. Ylhäisö vaati pöytiinsä liharuokia ja oli valmis ainakin uhkaamaan jopa väkivallalla sen hankkimiseksi. Liharuuilla ja erityisesti sianlihalla olikin keskiajan pohjolassa pitkät perinteet juuri sotureille kuuluvana ravintona. Kristinuskoa edeltäneen skandinaavisen muinaisuskon tai mytologian mukaan taisteluissa kaatuneet *einherjar* -soturit herkuttelivat Odin-jumalan kanssa *Särinmer* -nimisen sian lihalla. Ritaritkaan eivät kuitenkaan aina syöneet pelkkää lihaa.

30 Monatanari 2012 68–70.

31 Myrdal, 2011 237–245.

32 Montanari, 2012 67–72.

33 Pipping 1963, 185:

”Tha bygdo the eth hws aff trä
nöth ok faar ok annat fää
driwo the ther wp a ok slogho nidh
ok räddos aff hertoganom ofridh”

Sydänkeskiajan 1200–1300-luvuilla pohjolassa ravinnon perustan muodostivat kuitenkin yhteiskuntaluokasta riippumatta lihan sijaan ensisijaisesti viljatuotteet: leipä sekä puuro. Myös mahdollisesti Englannista varhaiskeskiajalla pohjolaan tuotu kaali, sekä kotoiset herneet, härkäpavut ja muut kasvikset tai juurekset muodostivat osan päivittäisestä ravinnosta. Erilaisten viljojen, erityisesti ohran ja rukiin, viljelyllä oli kuitenkin maataloudessa keskeinen osa. Viljalla oli myös laajempi taloudellinen ja kulttuurillinen merkitys, sillä se toimi esimerkiksi usein myös kaupan ja veronmaksun välineenä.³⁴

Vaikka Eerikinkronikka ei usein yksityiskohtaisesti kuvaa leivän, puuron tai muiden viljatuotteiden käyttöä, niiden voidaankin olettaa olleen läsnä kaikissa ruokailutilanteissa, joita teoksessa mainitaan. Todennäköisesti kronikan laatija piti viljatuotteita itsestään selvänä ravinnon osana, jonka arkisuus ei edellytä tarkempaa kuvailua. Viljojen säilöntä, myllyt, jauhot ja mallastus mainitaan kuitenkin kronikassa useammin. Tämä todistaakin sen, että viljoilla oli ruokapöydissä paikkansa.

Viljatuotteiden ja muiden kasvien vähäinen suora esiintyminen suhteessa lihaan heijastaakin todennäköisesti kronikan kirjoittajan tietoisesti valitsemaa näkökulmaa: Eerikinkronikka keskittyy ruuan runsauteen, ei aikansa ravinnon kirjaimelliseen peruskauraan. Näin ne jäävät tekstissä taustalle, mutta muodostavat silti perustan sille ruokakulttuurille, jota Eerikinkronikka kuvaa.

Ajallisesti Eerikinkronikka sijoittuu keskiajalle, tarkemmin sanottuna aikaan ennen Kristoffer Kolumbuksen retkiä Amerikan mantereelle. Niin sanottu kolumbiaaninen vaihto käynnistyi vasta 1400-luvun lopulla Atlantin ylitysten seurauksena, kun Euroopan ja Amerikan mantereiden välille syntyi pysyvä yhteys. Tämän prosessin myötä Eurooppaan levisivät vähitellen esimerkiksi peruna, tomaatti, maissi, ja kaakao, jotka nykyisin usein mielletään osaksi eurooppalaista ruokakulttuuria.³⁵ Ennen sokeriruo'on laajamittaista viljelystä Amerikassa ruokaa maikutettiin lähinnä hunajalla.

34 Myrdal, 2011 237–242.

35 Crosby, 1972, passim.

1200–1300-lukujen Ruotsissa, jota Eerikinkronikka kuvaa, näitä kasveja ei siis kuitenkaan tunnettu lainkaan. Keskiajan pohjoiseurooppalainen ruokapöytä rakentui siis täysin niin kutsutun vanhan maailman viljojen, eläintuotteiden ja rajallisten kasvislajien varaan.

Eerikinkronikassa kalaruuat mainitaan harvoin. Kalastajan ammatti, kalavedet sekä läänityksinä jaetut kalastamot mainitaan muutaman kerran.³⁶ Kalastajat kuvataan kronikassa melko negatiivisessa valossa; heidät todetaan köyhiksi. Useimmiten kaloista mainitaan sillit ja silakat. Näitä kalastettiin eteläiseltä Itämereltä sekä pohjois-Atlantilta ja tuotiin maahan usein tynnyreittäin kuivattuna, savustettuna, suolattuna tai muuten säilöttynä. Ne olivatkin liharuokien tavoin arvokkaita ruokatuotteita ja ehkäpä juuri siksi mainitsemisen arvoisia.

Keskiajalla kala oli kuitenkin tärkeä ravinnonlähde, erityisesti kirkollisten paastosääntöjen vuoksi. Keskiaikaisessa kristillisessä kulttuurissa joka perjantainen paasto oli olennainen osa viikkorytmiä ja vaikutti merkittävästi ruokailutottumuksiin myös Pohjolassa. Kirkolliset paastosäännöt rajoittivat erityisesti lihan käyttöä tiettyinä ajanjaksoina, kuten suuren paaston aikana ennen pääsiäistä. Tällöin kalan ja muiden kirkon hyväksymien paastoruokien merkitys korostui.³⁷

Vaikka paastot mainitaankin Eerikinkronikassa, on kuitenkin epäselvää, kuinka vahvasti paastosääntöjä vielä tässä vaiheessa keskiaikaa pohjolassa noudatettiin. Eerikinkronikka ei juuriakaan suoraan käsittele paastoa tai siihen kuuluvia rituaaleja, vaikkakin teoksessa on ainakin sanan tasolla mukana vahva kristillinen identiteetti.

Ruoka onkin tärkeä identiteetin merkki. Toisin kuin joissakin muissa keskiaikaisissa kronikoissa ei Eerikinkronikan laatija rakenna kronikassaan kristillistä identiteettiä nimenomaisesti ruuan varaan. Esimerkiksi 1100-luvulla Kiovassa kirjoitettu itäslaavilainen Nestorin kronikka taas vetää suuria rajalinjoja kristittyjen venäläisten ja pakanallisten kansojen sekä muslimien ja juutalaisten välille juuri ruoka- ja juomakulttuuriin liittyvien sääntöjen ja rajoitusten kautta.³⁸

36 esimerkiksi Lönroth & Linna 2013, 74.

37 Montanari 2012, 55–60.

38 Nestorin Kronikka, kertomus ruhtinas Vladimirin kristinuskoon kääntymyksestä.

Yksi selitys tälle voi olla se, että Eerikinkronikassa kuvatut vieraaksi kuvatut – ennen kaikkea pakanalliset hämäläiset, karjalaiset, baltit, sekä ortodoksikristilliset venäläiset – eivät olleetkaan ajan ruotsalaisille niin vieraita. Ruotsin kristillistymisestä oli kronikan alussa kulunut vain vähän aikaa. Tämän lisäksi suhteet itään ja Venäjälle olivat Ruotsissa olleet aiemmin varhaiskeskiajalla ja erityisesti viikinkiajalla läheiset erityisesti ylhäisön keskuudessa.

Sydänkeskiajan ruotsalaiset eivät siis yksinkertaisesti kokeneet naapurikansojaan ja näiden ruokakulttuureja niin vieraiksi, kuin vaikkapa keskiajan Venäjän asukkaat kokivat muslimit ja idän luonnonuskoiset pakanakansat. Eerikinkronikassa identiteetin ilmaisu ruokakulttuurin kautta rakentuukin pitkälti enemmän valtakunnan sisäisten seikkojen, eri ihmisten ja poliittisten ryhmien välille.

2.2 Väkevät ja makeat juomat

”Aranäsin linnassa oli juhlat, siellä kaikki veljet olivat vieraana. Marski kutsui heidät kaikki vieraikseen, olutta ja mallasjuomaa, simaa ja viiniä ei säästetty.”³⁹

Eerikinkronikassa juomat esiintyvät selkeämmin nimettyinä, kuin monet ruuat. Kuten oheisessa Eerikinkronikan kuvauksessa Aranäsin juhlan pidoista, mainitaan juomista useimpien juuri olut, sima ja viini. Juomien merkitys korostuukin erityisesti juhlissa ja kokoontumisissa. Kronikassa juominen liittyy lähes poikkeuksetta tilanteisiin, joissa kuvataan iloa, sovintoa, liittosuhteita tai ylhäisön kokoontumisia ja juhlia.⁴⁰ Onkin merkillepantavaa, että kronikassa mainitut juomat ovat käytännössä aina alkoholipitoisia. Juomatkin ovat siis näin osa julkista ja seremoniallista kontekstia, eivät arkisen ravinnon kuvausta.

Keskiajan Ruotsissa viini oli käytännössä yksinomaan tuontitavaraa, jota kuljetettiin pitkienkin matkojen päästä Välimeren alueelta, Saksasta ja Ranskasta Itämeren ja pohjois-Atlantin

39 Pipping 1963, 116:

”aranes thz war eth fästā
ther waro the bröder alle geste
marskin haffde them allort budit til sin
öll ok most miöd ok wiin”

40 Esimerkiksi Lönroth & Linna 2013, 70, 76, 82, 100–112, 117, 119.

kauppareittejä pitkin. Ulkomailta, lähinnä nykyisen Saksan ja Puolan alueelta, tuotiin myös erilaisia hedelmäviinejä ja simaa.⁴¹

Viiniä mainitaan juodun lähestulkoon kaikissa Eerikinkronikan pidoissa. Kalliin tuontitavaran tarjoileminen vieraille olikin merkki pitojen järjestäjän varakkuudesta ja anteliaisuudesta. Keskiajan viini lienee maistunut melko samalta, kuin nykypäivänä. Tynnyreihin tai ruukkuihin säilötty viini oli kuitenkin huomattavasti heikommin säilyvää ja sen maku saattoi muuttua happamaksi. Tämän vuoksi viiniä saatettiin myös maustaa. Viini olikin korostetusti paremman väen juomaa. Tavallinen kansa taas joi varsinkin olutta, mutta myös simaa.

Olen kääntänyt Eerikinkronikassa nautittu *miöd* tai *miodh* -nimisen juoman simaksi, kuten useat muutkin kääntäjät.⁴² Tällä keskiajan historiallisella simalla on kuitenkin hyvin vähän yhteistä nykypäivän Suomessa vappuisin nautitun siman kanssa. Voimakkuudeltaan tämä hunajaviini tai likööri saattoi olla jopa 17-prosenttista alkoholijuomaa.⁴³

Tällä hunajasta ja vedestä käyttämällä valmistetulla väkevällä juomalla olikin pitkät perinteet pohjolassa myös rituaalisena juomana, jonka se sittemmin oli menettänyt kristinuskossa tärkeälle viinille. Maultaan tuo juoma oli hyvin makeaa ja muistutti luultavasti hieman nykyisiä jälkiruokaviinejä tai jopa porttia.

Vaikka simaa valmistettiin varmasti myös kotona, tuotiin sitä viinin tavoin myös muualta.⁴⁴ Ulkomailta, erityisesti nykyisen Saksan ja Puolan alueelta, tuotiin myös erilaisia hedelmäviinejä ja juomia, kuten Eerikinkronikassa juhlien yhteydessä usein mainittua *kerssedrank* -kirsikkaviiniä.

*”Ja ilman kuninkaan lupaa sitä ottivat. Lähinnä tuontiolutta siellä juotiin.”*⁴⁵

Oluttakin tuotiin siis myös ulkomailta, kuten Saksan alueelta, erityisesti Lyypekistä.⁴⁶ Sitä valmistettiin runsaasti kuitenkin myös kotona. Keskiajan kaupungeissa, linnoissa ja luostareissa pantiin runsaasti erilaisia oluita. Keskiajan oluet eivät kuitenkaan olleet kovin

41 Mäntylä 1998, 13–14.

42 Esimerkiksi Lönroth & Linna 2013.

43 Mäntylä 1998, 7–12.

44 Mäntylä 1998, 13–14.

45 Pipping 1963, 157:

”Ok took thz ytan konungsins taak mest war thz trampöll man ther draak”

46 Mäntylä 1998, 13–14.

samankaltaisia, kuin nykyisin yleiset juomat. Luonnonhiivoilla käytetyt oluet olivat usein huomattavasti miedompia, sekä laadultaan, maultaan ja koostumukseltaan vaihtelevampia, kuin nykyiset panimoissa teollisesti valmistetut oluet.⁴⁷

Köyhemmille tarjoiltu olut oli noin nykyisen kotikaljan vahvuista, kun taas ylhäisön juoma herrainolut saattoi vastata noin nykyistä keskioletta. Valmistuserät kuitenkin vaihtelivat suuresti keskenään.⁴⁸ Siman tapaan myös oluen juomisella oli pohjolassa pitkät perinteet ja myös rituaalista merkitystä esikristilliseltä ajalta lähtien. Keskiajalla olutta maustettiin jo humalalla, lisäksi saatettiin käyttää esimerkiksi yrtejä.

Olutta oli hyvin merkittävä ja päivittäisessä käytössä ollut elintarvike. Hiilihydraattipitoinen ja viljaisa, joskus puuroinenkin olut kattoi samalla myös osan ihmisten kalorien tarpeesta.

Oluen jatkuvaa panemista kuvataan myös Eerikinkronikassa:

”Ja (kaupungissa) pantiin olutta yötä päivää ja valmistettiin ruokaa, jotta mitään ei puuttuisi. Maaseudulta otettiin sikoja ja lihaa ja paljon hevosten rehua.”⁴⁹

Erityisesti alkoholipitoisten juomien runsaus herättää tietysti kysymyksen, olivatko Eerikinkronikan kuvaamat henkilöt jatkuvassa humalassa. Tämä on kuitenkin epätodennäköistä, sillä kuten mainitsin, käytännössä kaikki kronikan juomiin kohdistuvat kuvaukset ovat juhlien yhteydessä ja moni keskiaikainen olut oli voimakkuudeltaan hyvin mietoa. Runsa juomatarjoilu, tai sen maininta kronikassa, myös antoi itse juhlien järjestäjästä vieraanvaraisen ja anteliaan kuvan. Alkoholipitoisten juomien reipas nauttiminen saattaa toisaalta myös osittain selittää sitä, miksi niin monet Eerikinkronikan kuvaamista juhlilta päättyivät väkivaltaisesti tai muuten hurjasti.

Kaikkein todennäköisin syy runsaan juomakulttuurin ja erityisesti kalliiden tuontijuomien esiintuonnille Eerikinkronikassa on vaurauden ja runsauden esittely. Iloisena ja humalaisena kalliita ulkomaisia juomia nauttiessaan saattoikin kuvitella elävänsä poikkeuksellisen hyviä aikoja.

47 Vilkuna 1998, 151–153.

48 Vilkuna 1998, 151–153.

49 Pipping 1963, 168–169:

”Ok bruggo bade dagh ok nat
ok reddo kost swa at ey war
Aff landit toko the swin ok nöth
hästa foder swa at ekki tröoth”

2.3 Kultainen aika

”Sitten oli herra Tyrgils Knutsson, mies viisas ja rauhallinen. Talonpojat ja papit, ritarit ja soinit, kaikki tulivat hyvin toimeen keskenään. Riemua, tanssia ja turnajaisia. Viljaa ja sianlihaa oli riittävästi. Silliä ja kalaa tuotiin runsaasti maahan. Valtakunnassa ei kärsitty puutteesta. Vapaus rauha ja armo vallitsi. Kukaan ei tehnyt toisille vääryyttä.”⁵⁰

Kuningas Birgerin lapsuusvuosien aikana sijaishallitsijana toimineen Tyrgils Knutssonin valtakautta kuvaavat säkeet antavat hyvin valoisan, elleivät jopa kultaisen kuvan tuosta ajasta.

Historian kirjoittajalla on useimmiten työlleen jonkinlainen motiivi. Eerikinkronikan kohdalla yhtenä mahdollisena tavoitteena oli kuvata teoksen käsittelemät menneet vuosikymmenet eräänlaisena menestyksellisenä ja vauraana kulta-aikana. Tästä vastuussa olivat tietenkin lahjakkaat ja pätevät Bjälbo-sukuun kuuluneet kuninkaas, joiden valtakausia kronikka käsittelee, sekä tietysti myös heidän puolueensa tai tukijansa; kuninkaan miehet. Kronikan kirjoitushetkellä juuri kruunatun nuoren kuninkaan Magnuksen myötä nämä menneet hyvät ajat tulisivat siis jatkumaan myös tuleville vuosikymmenille.

Ruoka- ja juomakulttuurin erityinen esiin nostaminen, esimerkiksi sotakuvausten ja poliittisten tapahtumien rinnalle, lienee ollut kronikan laatijan tietoinen päätös. Ruuan ja juoman, eli aineellisen runsauden, korostaminen palvelee kronikan mahdollista tarkoitusta esittää kirjoitusaikana nuoren kuningas Magnuksen suvun, muiden tukijoiden ja koko valtakunnan toimet suopeassa valossa.

Eräänlaisen ajan hengen pohdinta, tai erilaisten kulttuuristen ilmiöiden huippukaudet ovat usein olleet kulttuurihistorioitsijoiden mielenkiinnon kohteena. Voisiko Eerikinkronikan kuvaama aikakautta siis todella kutsua eräänlaiseksi runsaan ravinnon, juhlien ja materiaalisen hyvinvoinnin kultaiseksi aikakaudeksi?

50 Pipping 1963, 72:

”Tha wart herra tyrghils knwtzson
 en witer man ok samhaldogh
 bönder ok presto riddara ok swena
 tha drogho alle tha wel ower ena
 Frygd ok danz ok thorney
 Korn ok flesk thz skortade ey
 Sill ok fiisk kom yffrith til landa
 tha stood rikit ytan wanda
 mz fridh oc uade ok med säät
 engen thorde androm göra orät”

”He olivat irrottaneet panssarinsa ja istuivat pöydän ääressä ruokailemassa, sillä tunsivat olonsa turvalliseksi. Silloin puussa istunut mies huusi tiedon: upplantilaiset ovat tulossa ratsain!”⁵¹

Kuten tästä Eerikinkronikan kohdasta tulee esille, ruokapöydässä ritarikin koki olonsa turvalliseksi ja uskalsi riisua panssarinsa. Turvallisuuden tunne on tärkeä onnellisten aikojen piirre. Kuten Tyrgils Knutssonin valtakauden kuvauksesta käy selville, olivat suotuisat ajat erityisen riippuvia ruokahuollosta, eli hyvästä viljelysonnesta, mutta myös monista muista seikoista.

Keskiajan pohjolassa sekä monet tärkeimmät elinkeinot, että talous laajemminkin, pohjautui pitkälti maanviljelyyn ja karjalaumojen kasvattamiseen, joiden parissa ylivoimainen enemmistö ihmisistä sai elinkeinonsa. Ruotsin valtakunnassa maatalous perustui usein sekaviljelyyn, jossa viljanviljely ja karjanhoito täydensivät toisiaan.⁵²

Keskiajan Pohjolassa viljanviljely perustui pääasiassa ohran, rukiin ja kauran tuotantoon. Näiden viljely soveltui suhteellisen viileisiin olosuhteisiin. Ohran merkitys oli erityisen keskeinen, sillä sitä käytettiin sekä leivän että oluen valmistukseen, mikä liittyy viljantuotannon suoraan keskiaikaiseen juhla- ruoka- ja juomakulttuuriin.⁵³

Viljelyn ohella nautakarja, lampaat ja siat muodostivat keskeisen osan elinkeinojärjestelmää. Karjatalous oli erityisen tärkeä pohjolan oloissa, sillä se tarjosi turvaa ilmaston vaihteluihin ja mahdollisti voin, juuston ja lihan tuotannon paitsi viljelijän omaan käyttöön, myös esimerkiksi verotukseen ja kaupankäynnin tarpeisiin.⁵⁴

Aikakausi olikin näille maatalousaloille otollinen. Erityisesti pohjolan maanviljelyksen kannalta aikakautta voidaan kutsua todella suotuisaksi, niin kutsutun keskiajan lämpimän ajanjakson vaikutuksesta. Tämän tavanomaista lämpimämmän ilmastollisen ajanjakson ajoituksesta ja maantieteellisestä sijoittumisesta on olemassa lukuisia eri teorioita ja tutkimuksia.

51 Pipping 1963, 50:

”gawo sik alle godhy tröst
ok haffdo thera plator aff sik lööst
Ok satho wiid bord ok fingo sik maat
tha öpte then man i träno saat
Ok sagdo them allom tidhande
at the vplänzske komo ther ridhande!”

52 Lönnroth & Linna, 2013; Myrdal 2011, 244–248.

53 Montanari 2006, 55.

54 Myrdal 2011, 237–248.

Ilmiö saattoi olla maailmanlaajuinen tai sitten paikallisempi. Aikaisintaan noin 500-luvulla alkanut lämmin kausi saattoi kestää jopa tuhat vuotta, eli läpi koko keskiajan, mutta oli voimakkaimmillaan noin 1000-luvulla. Lopulta viimeistään 1400-luvulla ilmasto kuitenkin hilleen viileni, jonka jälkeen on puhuttu jopa pienestä jääkaudesta. Lämpötila vaihteli suuresti myös keskiajan lämpimän ajanjakson sisällä, sisältäen myös lukuisia kylmempiä jaksoja. Pääosin ilmaston keskilämpötila oli kuitenkin yleensä vähintään noin 1–2 astetta korkeampi, kuin 1900-luvulla.⁵⁵

Suotuisat lämpötila- ja kasvuolosuhteet loivat edellytyksiä maataloustuotannon laajenemiselle. Pidempi kasvukausi ja vähäisemmät hallavauriot mahdollistivat viljelyalan laajentamisen aiempaa pohjoisemmaksi ja ennen vaikeammin viljeltäville alueille.⁵⁶ Eerikinkronikan kirjoituksen aikaan esimerkiksi Grönlannin skandinaaviset siirtokunnat olivat yhä olemassa, sekä myös yhteyksissä Eurooppaan.⁵⁷

Arkeologinen ja paleoekologinen muinaistutkimus osoittaa, että Skandinaviassa todellakin raivattiin paljon uusia viljelysmaita sekä pysyvää asutusta laajennettiin etenkin 1100–1300-luvuilla.⁵⁸ Myös paleoekologiset siitepölyanalyysit viittaavat erilaisten viljojen viljelyn lisääntymiseen useilla eri alueilla.⁵⁹ Tämä heijastaa sekä ruuantuotannon vahvistumista että sen myötä myös vaurastumista ja väestönkasvua, lisää työvoimaa sekä sen myötä myös kasvavia verotuloja kuningaskunnalle.

Eerikinkronikassa on lukuisia mainintoja uusien viljelysmaiden käyttöön ottamisesta ja viljelysten laajentamisesta. Erityisesti tässä kunnostautuivat kronikan mukaan munkit ja luostarit.⁶⁰ Uusia viljelysmaita, kalasvesiä, myllyjä ja laidunmaita lahjoitettiin kronikan mukaan usein kuninkaan sukulaisille ja suosikeille läänityksinä tai häiden jälkeisinä huomenlahjoina.⁶¹

On kuitenkin huomattava, että keskiajan lämmin kausi ei merkinnyt jatkuvaa vaurautta tai täysin riskitöntä viljelyä. Kuten mainittua, ilmaston lämpötilan vaihtelua esiintyi ja yksittäiset katovuodet olivat edelleen hyvinkin mahdollisia. Ilmastotekijöitä ei siis tule ymmärtää

55 Lunkka 2008, 247–250.

56 Ilmatieteen laitos verkkolähde. <https://www.ilmatieteenlaitos.fi>.

57 Kuningas Magnus Erikson lähetti näihin siirtokuntiin lähetystön 1300-luvun puolivälissä, eli Eerikinkronikan kirjoittamisen jälkeen.

58 Campbell 2016, 35–65; DUBY 1968, 160–193.

59 Izdebski et al. 2022. passim.

59 esimerkiksi Lönroth & Linna 2013, 73, 93.

61 esimerkiksi Lönroth & Linna 2013, 76, 112.

yksiselitteisinä taloudellisen kehityksen ja hyvinvoinnin selittäjinä, vaan yhtenä osana laajempaa kokonaisuutta.

Maataloustuotannon tehostuminen ei johtunutkaan yksinomaan ilmastosta. Sydänkeskiajalla käyttöön vakiintuivat myös monet tehokkaammat viljelymenetelmät, kuten esimerkiksi kolmivuoroviljelyn laajeneminen, sekä myös uudenlaisten raskaampien aurojen ja maan sarkajaon käyttöönotto. Näiden tekijöiden vaikutus yhdessä vahvisti maatalouden tuottavuutta ja loi edellytyksiä ylimystön kasvavalle taloudelliselle vallalle. Lämpimämmät ja vakaammat kesät lisäsivät satovarmuutta, mikä puolestaan mahdollisti teknologisten innovaatioiden myötä saadun kasvavan ylijäämän muodostumisen ja varastoinnin. Ylijäämä taas oli ratkaiseva tekijä paitsi väestönkasvun, myös yhteiskunnallisen eriytymisen kannalta. Verotus, kymmenykset ja keskittyvään maaomistukseen perustuva tulonkeruu mahdollistivat sen, että yhä suurempi osa maatalouden tuotosta kanavoitui ylhäisön käyttöön.⁶²

Pelkästään hyvät viljelysolot eivät kuitenkaan vielä täysin taanneet kultaista aikaa. Turvallisuuden tunteeseen kuului muutakin, kuin onnistunut ruokahuolto. Tärkeää oli myös turvallisuus sekä kaupankäynti. Hienot tuontijuomat, kuten viinit, eivät saapuneet maljaan juotavaksi turvattomien merten yli. Eerikinkronikassa kerrotaan näistä rauhattomista ajoista erityisesti merkittävän Upplantilaisen kaupungin Sigtunan hävitystä vuonna 1187 koskevissa säkeissä.⁶³

“Ruotsille aiheutui paljon huolta, jota karjalaiset aiheuttivat. He nousivat maihin salaa Mälarenin rannoille, oli sitten työntä tai myrskyä.”⁶⁴

Karjalaiset saatettiin nimetä ryöstöretken syyllisiksi kronikan kirjoitushetkellä vallitsevien poliittisten syiden takia, sillä 1200-luvulle tultaessa rauhattomuus oli siirtynyt Itämeren itäosiin, tarkemmin juuri Karjalaan ja Venäjälle. Kronikassa kaupunkiin hyökkääjiksi esitetään karjalaiset, mutta he saattoivat olla kotoisin myös muualta.⁶⁵

62 Duby 1968, 188–193.

63 Pipping 1963, 27–29.

64 Pipping 1963, 27:

“Swerige haffde mykin vadha
aff karelom ok mykin onadha
The foro aff haffuit oc vp i mäle
bade i lugne swa i äle”

65 Hyökkääjiksi on esitetty mm. virolaisia Saarenmaalta.

1200- ja 1300-luvuilla Itämeren alueen kaupankäynti ja taloudellinen integraatio syvenikin merkittävästi. Rauhattomat sodan, merirosvouksen ja ryöstelyn täyttämät vuosisadat; varhaiskeskiajan viikinkiaika olivat ohi. Sigtunan tuhon kaltaisia Mälaren -järvelle ja sen kautta Ruotsin sydämeen suuntautuvia ryöstöretkiä torjuakseen Eerikinkronikassa kerrotaan Birger-jaarlin ryhtyneen toimiin:

”Birger jaarli tuo viisas mies antoi perustaa Tukholman kaupungin. Suurella viisaudella ja harkinnalla kauniin linnan ja hyvän kaupungin. Kaikki tehtiin, kuten hän tahtoi.”⁶⁶

Birger-jaarli käski perustaa Tukholman linnan ja kaupungin ”Mälarenjärven lukoksi”.⁶⁷ Se suojaasi järven rannoilla olevia keskiajan Ruotsin ydinalueita uusilta ryöstöretkiltä. Uusien peltomaiden ohella sydänkeskiajalla ruotsiin perustettiin myös lukuisia uusia merkittäviä kaupankäynnin keskuksia, eli kaupunkeja.

1200-luvun aikana nämä Ruotsin rannikkokaupungit, kuten juuri Tukholma, alkoivat integroitua osaksi täysin uutta vilkasta vaihdantaverkostoa, jonka ytimessä olivat Itämeren alueen saksalaiset kauppiaat. Niin sanottu hansakauppa ei 1200-luvulla vielä ollut myöhempien aikojen tiukasti organisoitu hansaliitto, vaan pikemminkin kauppiaiden muodostama kaupunkiverkosto, jonka ytimessä olivat Pohjois-Saksan kaupungit, erityisesti Lyypekki.

Ruotsista vietiin erityisesti metalleja, turkiksia ja voita, mutta vastavuoroisesti maahan tuotiin tuotteita, joilla oli huomattava merkitys erityisesti ylimystön kulutuksessa. Saksalaisilta alueilta kulkeutui Ruotsiin viljaa, suolaa sekä ennen kaikkea viinejä ja mausteita, jotka eivät kuu-luneet pohjolan maataloustuotannon piiriin. Onkin huomattavaa, että juuri 1200–1300-luvuilla Ruotsin kaupunkiverkosto kasvoi ja saksalainen porvaristo sai vahvan aseman esimerkiksi Tukholmassa ja Visbyssä. Eerikinkronikassa onkin lukuisia mainintoja siitä, kuinka kuninkaat suosivat maanmiestensä ohi ulkomaalaisia, erityisesti tanskalaisia ja saksalaisia.⁶⁸

66 Pipping 1963, 29:

“birge jerl then wise man
han loot stokholms stad at bygga
mz dighirt with oc mykin hyggia
eth faghert hwss ok godhan stadh
Alla leedh swa giort som han badh.”

67 Pipping 1963, 29–30.

68 esimerkiksi Lönroth & Linna 2013, 87, 112.

Hansakauppa loi osaltaan perustaa sille, että keski-Euroopan kulutustottumukset ja tuotteet kuten viinit, kirsikkajuomat, simat ja oluet juurtuivat osaksi pohjoista kulttuuria. Tuskin on myöskään sattumaa, että Eerikinkronikan esikuviksi onkin tulkittu juuri saksalaiset ritarikronikat.

Kuten tästä kaikesta poikkitieteellisestä tutkimuksesta voimmekin siis päätellä, Eerikinkronikka todella kuvaakin siis ainakin joillakin tavoin kultaisia aikoja. Oliko kultakausi kuitenkin samanlainen kaikille? Eerikinkronikassa on runsaasti mainintoja erityisesti aatelismiesten ja kuninkaallisten vaurauden kasvusta, esimerkiksi Birger-jaarli jakoi pojalleen Valdemarille runsaasti maata ja varallisuutta:

”Terhometsiä ja kalastamoita, panimoita, myllyjä ja ahustilallisia hän (Birger jaarli) antoi hänelle. Tilanhoitajia ja tuloja. Ritareita ja soineja palvelemaan häntä.”⁶⁹

Eerikinkronikan kuvaamat 1200- ja 1300- luvut siis sijoittuvat ajanjaksoon, jolloin maataloudella oli suhteellisen vakaat ja vuraat edellytykset Pohjolassa. Tämä taas oli keskeisenä taustatekijänä ylijäämän kertymiselle, keskittymiselle ja sitä kautta yhteiskunnan eliitin mahdollisuudelle ylläpitää juhlakulttuuria ja näyttäviä ruokailutilaisuuksia. Näin ilmastoon ja maanviljelykseen liittyvät tekijät kytkeytyvät laajemmin osaksi keskiaikaisen yhteiskunnan kulttuurisia käytäntöjä.

Hansakaupan välittämät viinit, mausteet, hyvin säilyvät kalaruuat ja muut tuontituotteet eivät olleet pelkästään kulutushyödykkeitä, vaan ne toimivat konkreettisina välineinä yhteiskunnallisen eron rakentamisessa. Kun Eerikinkronikka kuvaa runsaasti viiniä, ruokaa ja näyttäviä pitoja, se ei ainoastaan toista saksalaisista ja eurooppalaisista kronikoista lainattuja kirjallisia ihanteita, vaan heijastaa 1200–1300-lukujen Ruotsissa vahvistunutta eliitin kulttuuria, jonka materiaallinen perusta oli sekä kotimaisessa maatalouden ylijäämässä että rauhoittuneen Itämeren kehittyneissä kauppaverkostoissa.

69 Pipping 1963, 13:

”alden skogha ok fiske sioa
bry tia qwerna ok landboa
han fik honom yffrid godz ok ranto
riddara ok swena filer honom tiänto”

Saksasta tuotujen viinien ja mausteiden saatavuus merkitsi, että ruotsalainen ylimystö pystyi omaksumaan ja esittämään itseään osana laajempaa pohjoiseurooppalaista kristillistä ja ritarillista kulttuuripiiriä. Näin kansainväliset kauppayhteydet ja maataloudellinen vahvistuminen loivat yhdessä edellytykset aikakaudelle, jota voidaan 1200-luvun Ruotsissa luonnehtia erityisesti eliitin näkökulmasta kulta-ajaksi: ajaksi, jolloin taloudellinen ylijäämä, maaomistuksen keskittyminen ja symbolisesti latautunut kulutus tukivat juuri syntymässä olevan ritariston tai rälssin⁷⁰ aseman vakiintumista ja näkyvää vaurauden ilmaisu.

Vaikka sydänkeskiaikaa ei välttämättä tule romantisoida yleiseksi vaurauden ajaksi koko väestölle, voidaan sitä ainakin pohjolan ylhäisön näkökulmasta pitää erityisen suotuisana ajanjaksona. Taloudellisen ylijäämän kasaantuminen, maaomistuksen keskittyminen, sotilaallisen palvelusjärjestelmän kehittyminen ja hyvin organisoitu ulkomaankauppa vahvistivat eliitin asemaa ja mahdollistivat Eerikinkronikassa kuvatun rikkaan ja näyttävän hovikulttuurin kehittymisen. Eerikinkronikan kirjoittajan viesti kultaisesta ajasta resonoikin varmasti parhaiten juuri tälle yleisölle.

Papisto näyttelee Eerikinkronikassa melko pientä roolia. Heidät kuvataan usein vauraksi, mutta erittäin vallan- ja kunnianhimoiseen maalliseen eliittiin verrattuna vaatimattomaksi tahoksi:

”Annan nyt osuuteni valtakunnasta. Kirkolla on varaa ruokkia minut loppuelämäkseni, siihen päivään saakka, kunnes kuolen.”⁷¹

Piispa Benkt luopuu jalomielisesti perinnöstään, koska menestyy myös ilman sitä. Birger jaarlin poikana Benkt on kuitenkin samalla myös itse ajan hierarkiassa korkea-arvoinen mies.

Kirkko kuitenkin kuvataan vauraana tahona, joka myös huolehtii omistaan.

70 Tässä yhteydessä rälssillä tarkoitetaan sotilaspalveluksella verovapauden ja sitä kautta taloudellista etua saavuttanutta yhteiskuntaluokkaa. Kuningas Maunu vapautti 1279 Alsnön säännössä aseellista ratsupalvelusta suorittavat veroista – tästä johtuukin nimi frälse. Itse Alsnön sääntöä tai laajempaa rälssiä ei kuitenkaan mainita Eerikinkronikassa.

71 Pipping 1963, 37:

”Jak vil ider myn deel aff rikit giffua
ther til i vilin mz nade liffua
Kyrkian orkar mik wäl födha
mina dagha alt til myn dödha”

2.4 Nälkä ja puute

Hyvät sääolosuhteet viljelylle, sekä lisääntynyt kauppa ja turvallisemmat olot olivat varmasti hyvä asia lähestulkoon kaikille. Muiden ihmisten, kuten talonpoikien, kohdalla aika ei ehkäpä kuitenkaan ollut niin kultainen, kuin Eerikinkronikka ylhäisön kohdalla sen kuvaa:

”He polttivat kaiken edessään, sekä pienet että myös suuret kylät ja viettivät joulua Gräviessä. Talonpojat olisivat kernaasti välttyneet siltä. He pakenivat metsiin ja piiloihin. Luulenpa, että heidän joulunsa oli ankea ”⁷²

Ylhäisten ritarien, herttuoiden ja kuninkaiden sodankäynti jätti heikommat usein jalkoihinsa. Joskus kuitenkin myös ylhäisön jäsenet joutuivat kärsimään puutteesta.

Vaikka Eerikinkronikan kuvaukset ruoka- ja juomakulttuurista ovat yleensä ylitsevuotavia ja runsautta korostavia, on mukaan päätyneet myös mainintoja hyvin toisenlaisista tilanteista. Tällaiset kohdat liittyvät tavallisesti sotaretkiin, piirityksiin, levottomuuksiin, petoksiin ja konflikteihin. Keskiajan Pohjolassa nälkä ja satovaihtelut olivat todellinen osa elinoloja, sillä esimoderni maatalous oli herkkä sääolojen vaihtelulle ja ruuan kuljetusverkot olivat hyvin rajallisia.⁷³

Hyvänä esimerkkinä toimii kronikan kertomus Landskronan linnakkeen kohtalosta. Nykyisen Pietarin kaupungin paikalle, Nevajoen suulle noin vuonna 1300 rakennetun ruotsalaisen linnon varuskuntaan kerrotaan kuuluneen aluksi satoja miehiä. Ravinnoksi heille mainitaan jätetyn runsaat varastot viljatuotteita ja muuta ruokaa. Ruokatarvikkeet kuitenkin pilaantuivat. Syyksi mainitaan kesän kovettamat jauhot ja kosteat rakennukset, joissa ruuat homehtuivat ja mallastetut viljat alkoivat käymään. Tämän seurauksena Landskronan varuskuntaan kuuluneiden kerrotaankin kärsineen nälästä ja lukuisista ankarista puutostiloista:

72 Pipping 1963, 157–158:

”The brendo alt thz the over foro
badlie sma bya ok swa stora
j gräwia waro the jwla dagh
The bönder haffdot gerna haft fordragh
the tha lupu i skogh ok skiwl
jak tro the haffdo en krank jwl”

73 Myrdal 2011, 250.

”Pöydässä istuessaan tunsivat he itsensä terveiksi, söivät ja joivat. Sitten yllättäen heidän hampaansa putosivat pöydälle. Kuka mies nyt sellaista kestää.”⁷⁴

Miehet menettivät keripukin vuoksi hampaansa. Varuskuntaa johtavien ritarien kerrotaan pohdineen avun pyytämistä Ruotsista, josta varmasti lähetettäisiin nälän runtelemille ja sairaille miehille apuvoimia ja ennen kaikkea tuoretta naudan ja sianlihaa, sekä eläviä eläimiä.⁷⁵

Kronikan mukaan linnan ritarit eivät kuitenkaan lopulta halunneet häiritä ylempiään ja päättivät luottaa ongelmiansa parissa yksin Jumalaan. Tämän jälkeen lähes koko varuskunnan kerrotaan kuolleen nälkään ja tauteihin. Lopulta satojen miesten varuskunnasta oli jäljellä vain noin kaksikymmentä ritaria. Lopulta keväällä 1301 venäläiset ja karjalaiset voittivat heikentyneen varuskunnan ja linna poltettiin.⁷⁶

Todellisuudessa apuvoimien, saati elävien eläimien, lähettäminen linnanväen avuksi olisi ollut talvella mahdollisesti jäätyneen meren yli lähes mahdotonta. Eerikinkronikan kohdalla tarkoitus kuitenkin lienee ollut nolon logistisen epäonnistumisen ja sotilaallisen tappion kuvaaminen rohkeana ja ritarillisena Jumalan tahtoon alistumisena, sekä dramaattisena viimeisenä taisteluna. Kertomus kuninkaan lähetettävissä olevista lihalähetyksistä palvelee myös aiemmin pohtimaani kronikan narratiivia kultaisista ajoista, jossa ruokaa ja lihaa riitti kyllä kaikille.

Ruoan loppuminen ja nälkä näyttäytyykin Eerikinkronikassa Landskronan piirityksen tavoin osana kriisitilannetta, ei arkisena niukkuutena, vaan poikkeuksellisena ja kertomuksellisesti merkittävänä dramaattisena tapahtumana. Eerikinkronikassa ruoan puute alleviivaa poikkeustilaa ja vahvistaa käsitystä siitä, että normaali järjestys, johon kuuluivat riittävä ja jopa runsas ravinto, on nyt tilapäisesti järkkynyt.

74 Pipping 1963, 96:

”Swa som the owir bordith satho
ok syntos helbrygda drukko ok atho
Tha fioldo thera tänder a bordith niden
huat menniskio matte hallas ther vider”

75 Keripukki on C-vitamiinin puutostila, johon paras apu olisi ollut lihan sijaan esimerkiksi kaalin syöminen.

76 Lönroth & Linna 2013, 108–112.

Toinen esimerkki nälän dramaattisesta merkityksestä Eerikinkronikassa on koko teokselle nimensä antaneen herttua Eerikin kohtalo. Hän osallistuu veljensä Suomen herttua Valdemarin kanssa vanhimman veljensä kuningas Birgerin joulujuhlaan Nyköpingin linnassa. Ensin Eerikinkronikalle tyypillisinä runsaita syöminkejä ja juominkeja sisältävinä juhlina alkavat pidot kuitenkin päättyvät nuorempien veljesten vangitsemiseen vanhimman veljen kuningas Birgerin toimesta. Lopulta linnan torniin lukitut herttuat Eerik ja Valdemar kuolevat nälkään:

”Sitten oli herttua Eerik, minulle sanottiin niin, yhdeksän päivää ilman juomaa ja ilman ruokaa, oli ihme, että hän siihen pystyi. Ja yksitoista päivää herttua Valdemar. Uskonpa, että tämä johtuu siitä, että herttua Eerikin piina oli suurempi ja siksi hänen päiviensä määrä pienempi.”⁷⁷

Tämä Nyköpingin pidoiksi kutsuttu tapahtuma on merkittävä Eerikinkronikan kannalta - kuoleehan koko teokselle nimensäkin antanut päähenkilö sen yhteydessä. Ehkäpä juuri näiden pitojen seurauksena Eerikinkronikan kirjoittaja painottaakin käytännössä jokaisen vangitsemisen tai vankeuskuvauksen yhteydessä erikseen, että vangittuja ei nälännytetty nälkään ja kohdeltiin muutenkin hyvin; tämä korostaa erityisesti herttua Eerikin kohtalon julmuutta ja tämän erityisyyttä, sekä Birgerin tekojen moitittavuutta.

Eerikinkronikan ruokakuvaukset korostavatkin siis yleensä runsautta ja kalliimpia sekä arvostetumpia raaka-aineita, kuten liharuokia ja tuontitavaraa. Sama koskee myös juomia; kalliit tuontituotteet kuten viinit ovat kronikan juomakuvausten keskiössä. Ravinnon runsaudella ja juomien laadulla pyritään osoittamaan, että kaikki on valtakunnassa hyvin ja ajat olivat kultaiset. Vastakohtaisesti taas nälän ja puutteen kuvauksilla halutaan osittaa poikkeustilaa, tai alleviivata teoksen antagonistin kuningas Birgerin tekoja Nyköpingin linnassa.

Nyköpingin pidot eivät kuitenkaan ole ainoat pidot, joista Eerikinkronikassa kerrotaan.

⁷⁷ Pipping 1963, 232:

”Tha haffde hertogh Erik
nyo dagha swa sagde man mik
ytan drik ok ytan math
thz war wnder at han swa gaat
Ok ällowo dagha hertogh waldemar
Jak tror at thz for then skuld war
at hertugh eriks pyna war mere
thy wordo hans dagha ekki flere”

3 Juhlat, pidot ja kestit vallan pelikenttinä

3.1 Hurjia leikkejä

”Siellä oli kova meteli ja tungos. Sotahevokset hirnuivat ja hovinpito oli mahtipontista. Juhlista ja kestityksistä oli huolehdittu hyvin. Pillipiipareita oli siellä paljon paikalla.”⁷⁸

Ruokaa ja juomaa nautittiin runsain mitoin erityisesti pitojen ja juhlien yhteydessä. Myös eloisat ja väkirikkaat juhlat, kuten oheisessa kuvauksessa herttua Eerikin järjestämistä pidoista kerrotaan, kuvastivat kultaista aikaa. Erilaiset sosiaaliset kokoontumiset ovatkin Eerikinkronikassa hyvin paljon esillä. Juhlat, pidot ja niihin kuuluvat erilaiset leikit muodostavat keskeisen osan kertomuksen henkilöiden sosiaalista maailmaa. Ne sijoittuvat tilanteisiin, joissa ihmiset kokoontuivat yhteen, kuten esimerkiksi häihin, hautajaisiin erilaisiin vierailuihin ja muihin merkittäviin tapahtumiin. Juuri nämä sosiaaliset kokoontumiset toimivat lähtökohtana, taustana ja usein myös tapahtumapaikkana monille teoksen keskeisimmistä tapahtumista. Siksi ne ovatkin tärkeitä myös tutkimuskysymyksiini vastaamisen kannalta.

Tässä luvussa tarkastelen erilaisia Eerikinkronikassa esiintyviä juhlia ja pitoja, sekä näiden kaltaisia muita keskeisiä tilanteita. Luvussa myös analysoin sitä, miten näitä tapahtumia Eerikinkronikassa kuvataan ja etsin samalla vastauksia sille, miksi näitä tapahtumia Eerikinkronikassa kuvataan siten, kuten kuvataan.

Tutkimuskirjallisuudessa ei aina ole päästy yksimielisyyteen siitä, kuinka realistisia tai totuudenmukaisia juhlien ja pitojen kuvaukset keskiaikaisessa kirjallisuudessa oikeasti ovat. Konsensus on lähinnä siitä, että ne ovat hyvin yleinen teema ajan kirjallisuudessa.⁷⁹

⁷⁸ Pipping 1963, 205:

”ther war aff gärande mykit bangh
aff örss rwsok ok mykit trangh
Ther war tha howat aff mykin makt
ok mykin win war ther a laakt
a kost ok a werdelikheth
Sidhan pipara Bäranda theet”

⁷⁹ esimerkiksi Småberg 2012, 3–40.

Eri-laisten juhlien ja pitojen kuvaukset noudattavat Eerikinkronikassa usein samankaltaista, mahdollisesti muista kronikoista opittua ja hyväksi havaittua kaavaa. Tämän on myös pannut merkille tutkimuksessaan myös Thomas Småberg.⁸⁰ Olen pyrkinyt löytämään esimerkeiksi sekä näitä tavanomaisia että myös poikkeavia tai muuten vain erityisiä pitoja ja juhlia.

Juhlissa ja pidoissa tehtiin paljon mutakin kuin syötiin. Eerikinkronikan aloittava prologi viijaakin siihen, että runomuotoista teosta kuviteltiin luettavan tai lausuttavan juuri pitojen yhteydessä, ennen vieraiden ruokapöytään istumista.⁸¹

”Olkaa siis tarkkana, mikäli haluatte kuulla kauniita sanoja ja viihtyä kanssamme, ennen kuin on aika mennä pöytään.”⁸²

Eerikinkronikan kuvaamissa juhlissa tärkeitä hahmoja ovatkin niihin osallistuvien aatelisten ja ritarien ohella pitojen esiintyjät, eli leikarit. Leikari, ruotsiksi *lekare*, eli kirjaimellisesti leikkijä tai leikittäjä, oli ammatikseen kiertelevä laulaja, soittaja ja viihdyttäjä.⁸³ Heidän tehtävänä oli pitää huoli siitä, että juhlissa olijat viihtyivät. Muualla Euroopassa tämänkaltaisia viihdyttäjiä kutsuttiin joskus myös trubaduureiksi, minstrelleiksi tai bardeiksi. Monet Eerikinkronikassa mainitut leikarit olivatkin ulkomaalaisia:

”Leikareille annettiin kalleuksia, sotahevosiä ja ratsuja sekä muita lahjoja, vaatteita hopeaa ja muuta niin, että he palasivat tyytyväisinä kotimaahansa.”⁸⁴

Oheisessa Eerikinkronikan kohdassa kerrotaan, kuinka kuningas Birgerin kruunajaisiin osallistuneet leikarit palkittiin palveluksistaan. Leikarien todella avokätinen palkitseminen mainitaan Eerikinkronikassa käytännössä aina pitojen yhteydessä silloin, kun tämän ammattikunnan edustajia kerrotaan olleen paikalla. Anteliaisuus leikareita kohtaan antoi juhlien järjestävästä tahosta hyvän ja vauraan kuva. Usein tärkeämpää on mainita leikarien saamat runsaat

80 Småberg 2015, 295–300; 312; 319.

81 Lönroth & Linna 2013, 2; 57.

82 Pipping 1963, 2:

”nw ma han thz höra hauer han less akt
fore lust at höra fagher ordh
ok skämptan oss til wy gaa til bordh.”

83 Aalto & Helkala 2015, 67.

84 Pipping 1963, 105:

”the lekara fingo her dyra hawo
örss ok gangara ok andra gawo
klede ok söloff ok andra handa
Swa at the foro blide hem til landa”

palkkiot, kuin itse leikit, tanssit tai musiikki. Vaikka Eerikinkronikka usein suhtautuukin kuningas Birgeriin negatiivisesti, ei hänenkään kohdallaan tässä tehdä poikkeusta.

Leikarien läsnäolo todennäköisesti tarkoitti kuitenkin sitä, että juhlissa leikittiin, tanssittiin ja soitettiin musiikkia. Leikarit myös esittivät vanhoja tarinoita, balladeja, ja rakkauslauluja, sekä mahdollisesti myös runomuotoisia kronikoita. Eerikinkronikan kuvaama ajankohta olikin leikarien ja minstreltien kulta-aikaa. He olivat erittäin suosittuja ympäri Eurooppaa.⁸⁵

Onkin siis hyvin mahdollista, että myös Eerikinkronikkaa olikin ainakin sitä kirjoittaessa tarkoitettu leikarien esittämäksi, tai se on jopa mahdollisesti myöhempien minstreltien muokkaama teos. Kesken esityksen olikin hyvä muistuttaa, kuinka menneet suuret kuninkaatkin palkkisivat juhlissa esiintyviä leikareita niin avokätisesti.

Keskiajan pidot kuvataan usein hyvin eloisiksi, ellei jopa hurjiksi tapahtumiksi, syöminkien, juominkien ja leikarien esitysten ohella monipäiväisiksi venyviin pitoihin saattoi kuulua erilaisia yllätyksiä; usein jopa verisiä petoksia. Eerikinkronikassa yhdeksi tärkeimmäksi ohjelmanumeroksi nousevat ehdottomasti turnajaiset:

”Sitten upplantilainen voitti ja tanskalainen putosi, uskon ettei hyvää onnea tuonut tämä putoaminen. Hän menetti niin ratsunsa kuin rahasäkkinsä häpeällisesti maaten maassa lannassa.”⁸⁶

Turnajaisissa yleisimmin taisteltiin niin sanottu *dust* eli peitsiottelu, jossa kaksi ritaria ratsasti toisiaan kohti peitset tanassa. Hevosensa selästä pudonnut häviäjä menetti paitsi rahansa ja hevosensa, myös kunniansa. Lisäksi joissakin juhlissa saattoi olla mukana myös *bohord* eli tyllisin aseinen käyty lähitaisteluottelu.⁸⁷ Turnajaisten peitsien kalistelu toimi tärkeänä harjoituksena ajan sodankäyntiä silmällä pitäen. Useimpia suuria johtajia kuvaillaan kronikassa samalla myös hyväksi turnajaistaistelijoiksi ja itse taistelukenttää kaksintaisteluineen turnajaisten kaltaisiksi.⁸⁸

85 Aalto & Helkala 2015, 67.

86 Pipping 1963, 63:

”swa at then vplenszke van oc danen fioll
jak tenker han fik et vlukkes fall
ok miste bade örss ok peninga sääk
skamelika laa han skiten i then träk”

87 esimerkiksi Pipping 1963, 26.

88 Esimerkiksi Lönroth & Linna 2013, 74, 106.

Turnajaisissa menestyminen ei kuitenkaan ollut kaikki kaikessa, vaikka heikkoa turnajaistaitoa pidettiin heikkoutena. Esimerkiksi kuningas Eerik Eerikinpoikaa, myöhemmiltä läänimiltään *sammalkieli* ja *nilkuttaja*, kerrotaan kronikassa olleen hyvä hallitsija, mutta ruumiillisten vaijojensa vuoksi kyvytön edes osallistumaan turnajaisiin.⁸⁹

Kuten leikaritkin, sekä ritari- että turnajaiskulttuuri tuli Ruotsiin ulkomailta ja levisi laajalle juuri Eerikinkronikan käsittelemällä aikakaudella. Uudet tavat ja kulttuuri levisi erityisesti kronikassakin kuvattujen pitojen ja juhlien myötä.⁹⁰ Eerikinkronikan kuvaamaa aikakautta voidaankin kutsua myös ritarikulttuurin ja turnajaisten kultaiseksi ajaksi. Eerikinkronikan ulkomaiset vaikutteet näkyvät suuresti myös henkilöhahmoissa, erityisesti turnajaisten yhteydessä mainitaan joskus todellisten historiallisten henkilöiden lisäksi myös myyttisen kuningas Arthurin pyöreän pöydän ritarit:

”Vaikka paikalla olisivat olleet itse Gawain ja Parsifal, he eivät olisi voineet esiintyä paremmin. Kuninkaan lippuun oli kirjailtu kultainen leijona ja kolme valkoista sivupalkkia vinopalkkia. Lipun alle oli kokoontunut monta aatelistaa miestä.”⁹¹

Symboliikka oli tärkeää oheisessa kuvauksessa kuningas Birgerin hääjuhlista. Ruotsin urhooliset ritarit rinnastettiin myyttisiin hahmoihin, jotka tunnettiin myös ulkomailla ja leikarien keskuudessa. Pitojen, juhlien ja turnajaisten yhteydessä lyötiin usein myös uusia ritareita, eivätkä nämä kaikki aina olleet ruotsalaisia. Myös kuningas oli itsekin usein ritari, joka lyötiin jossakin vaiheessa. Tästäkin on mainintoja Eerikinkronikassa.⁹² Yhteiset yleisesti tunnetut tavat, perinteet ja rituaalit yhdistivät juhlien osanottajat osaksi laajempaa eurooppalaista kristillistä kulttuuria ja tarkemmin ritarikulttuuria, jonka osaksi kronikan kirjoittaja lienee siis halunnut myös Ruotsin tiukasti liittää.

89 Lönroth & Linna 2013, 59.

90 Harrison 2020, 267.

91 Pipping 1963, 79:

”ware ther gawion eller persefall
The gato sik ey bäter skikkat
konungsins baner war ther vtstikkat
en gylt loghe mz tre hwita bara
ther vnder marge ädla wara”

92 Esimerkiksi Pipping 1963, 65.

Lisäksi näissä juhlissa poikkeuksellisesti suurta roolia näytteli heraldiikka. Muiden juhlien kohdalla ei Eerikinkronikassa mainita tunnuksia. Suomen vaakunassa olevan leijonan uskotaan tulevan juuri näistä tässä kohdin kuvailluista Bjälbo-suvun heraldisista leijonatunnuksista.⁹³ Lipun alla seisoneiden häävieraisten joukossa olikin luultavasti myös Birgerin veli Valdemar, Suomen herttua.

Muutamit juhlatyypit korostuvatkin erityisesti Eerikinkronikassa. Näistä yksi merkittävimmistä ovatkin juuri näiden kuningas Birgerin juhlien tapaan häät.

3.2 Häitä ja hautajaisia

Avioliitot olivat keskiajan kontekstissa paitsi miehen ja naisen, myös ennen kaikkea sukujen välinen liitto, johon liittyi poliittinen ja taloudellinenkin ulottuvuus. Tätä sukujen välistä yhteenliittymää juhlistettiin usein, muttei aina, näyttävästi.

Tarkastelen tässä kahta hyvin erilaista Eerikinkronikan hääkuvausta, joissa sulhasen roolissa ovat kaksi kilpailevaa veljestä. Näistä ensimmäinen on kronikalle hyvin tyypillinen hääkuvaus. Toinen taas on kronikassa erityisen poikkeuksellinen sellainen.

”Siellä oli peitsiotteluita ja lähitaisteluita, tanssia ja leikkejä ja runonlausuntaa, niin ne kuuluivat ulkona kuten sisällä, oli arvokkuutta ja hovitapoja, ruokaa ja jaloja tapoja, järjestystä ja vahvaa rauhaa. Sen neidon nimi oli Sofia, hän oli sen jälkeen kuningatar gööteille ja svealaisille.”⁹⁴

Eerikinkronikan kuvaus kuningas Valdemarin ja kuningatar Sofian häistä vuonna 1260 kertoo, että juhlissa ja pidoissa tehtiin toki muutakin kuin syötiin; niissä viihdyttiin, leikittiin, opittiin ja suoritettiin erilaisia merkittäviä hovirituaaleja.

94 Pipping 1963, 26:

”Ther war duster ok bohord
Danz ok leker ok fagherord
hörde man bade vte ok jnne
tokt ok höwisk laat ok synne
goder kost ok ädela sidh
mykin aghe ok starker frid
Then jomfrw heet soffia
Hon wart sidhan drotning göta oc swia.”

Kuten tämän tutkielman ensimmäisessä luvussa tuli esille, ovat Eerikinkronikan häätjuhlien ja pitojen tarjoilujen kuvaukset yleensä Valdemarin ja Sofian häitä koskevien säkeiden tavoin ruuan ja tarjoilujen runsautta korostavia. Lisäksi kronikan hääkuvauksessa korostetaan tällä kertaa erityisesti myös, rauhaa, järjestystä, hyvinvointia ja hyviä tapoja. Ystävällisyys ja kohteliaisuus on tutkimuksessa nähty ajalle tyypillisinä ihanteina, joita kronikan kirjoittaja erityisesti haluaa korostaa.⁹⁵

Eerikinkronikan häätapahtumat eivät useinkaan olleet pelkkiä iloisia perhejuhlia, vaan myös poliittisia tapahtumia ja rituaaleja, jotka sitoivat paitsi suvut ja ihmiset, joskus myös kokonaiset valtakunnat toisiinsa. Valdemarin ja Sofian häät olivat paitsi rauhan aikana järjestetyt kuninkaalliset häät, myös itsessään merkittävä poliittinen tapahtuma, olihan häiden morsian Sofia taustaltaan Tanskan kuninkaan tytär, eli prinsessa. Siten oli hän myös erityisesti aikansa kontekstissa merkittävä ja tunnettu henkilö jo ennen häitä ja kuningattareksi tuloaan.

Kuningashuoneiden väliset häät kuuluivat tavallisesti myös rauhan aikaan, sillä niillä yritettiin ylläpitää rauhaa eri maiden ja näiden kuningashuoneiden välillä. Tähän pyrittiin sitomalla suvut ja ihmiset toisiinsa esimerkiksi avioliittojen keinoin. Siksi myös Valdemarin ja Sofian häiden kuvauksissa todennäköisesti korostettiin häätjuhlan rauhanomaisuutta, hyviä tapoja ja järjestystä. Näitä asioita siis myös itse avioliiton toivottiin tuomaan niin kahden valtakunnan kuin niissä asuvien ihmistenkin välille.

Kuten Eerikinkronikan kuvauksessa todetaan, tuli Sofiasta kuningatar Ruotsin valtakunnan ydinalueiden ihmisiä edustaneille kansoille tai heimoille; svealaisille ja gööteille. Kuninkaallisten avioliitot koskettivat näet myös ylhäisön ja ritarillisen luokan ulkopuolella olevia tavallisia ihmisiä; koko valtakunnan alamaisia, joiden hallitsija kuningattaresta siis nyt tuli. Paikalla olikin siis luultavasti pelkän yläluokan lisäksi edustettuina ihmisiä useista eri keskiajan yhteiskuntaluokista. Kuninkaalliset häät lienevät kiinnostaneet ihmisiä, kuten ne myös tänä päivänä usein kiinnostavat.

Tämän kaltaisissa merkittävässä häissä yleisöä voidaan olettaa siksi olleen paikalla huomattavasti enemmän, kuin tavallisissa tai vähäisempien aatelisten juhlissa tai pidoissa. Valtakuntaa johdettiin myös esimerkkiä näyttämällä. Tämän takia yhteiskunnan eliitin jäsenten arvokkaan, edustavan ja hyveellisen käytöksen merkitys tässä julkisessa tilaisuudessa korostui.

95 Småberg 2007, 152–154.

Hääjuhlat kestivät kuitenkin yleensä useita päiviä ja varsinkin runsaiden juominkien myötä myös vähemmän rauhallisia hetkiä saattoi juhlissa olla.⁹⁶

Tässä yhteydessä on hyvä myös korostaa sitä seikkaa, että teoksena Eerikinkronikan malli oli otettu keskieuropalaisilta, pidempään kristillisiä perinteitä noudattaneilta alueilta; ennen kaikkea Saksasta ja Ranskasta. Rauhanomaisuuden, järjestyksen ja ennen kaikkea kristillisten hyvien tapojen korostaminen kronikan hääkuvauksissa onkin hyvin erilainen perinne, kuin esimerkiksi Eerikinkronikan sydänkeskiaikaa edeltäviä aikoja kuvaavissa esikristillisissä skandinavialaisissa saagoissa, tai kristillisten lähetyssaarnaajien kertomuksissa. Niissä erilaisia pakanallisia juhlia saatettiin kuvaila erittäin eläväisesti riehakkaiksi ja melko hurjiksi tapahtumiksi.⁹⁷

Kronikan laatijalla saattoi olla näistä muista eurooppalaisista kronikoista saatu malli, kuinka häitä ja juhlia kuului kuvata.⁹⁸ Hän saattoi myös tiedostaa, että teosta luettaisiin myös ulkomailla ja halusi näin korostaa Ruotsin valtakunnan ja sen hallitsijoiden kristillistä luonnetta. Tämä saattoikin olla myös järkevää aikana, jolloin monet eurooppalaiset lähtivät kirkon kehottamina ristiretkille pyhälle maalle Lähi-itään ja kristillinen miekkalähetys oli voimissaan Itämeren itäisellä laidalla Baltian maissa.

Keskiajalla kirkko ei aina ottanut osaa häämenoihin⁹⁹, mutta kuninkaallisissa häissä sillä todennäköisesti oli edustus. Paikalla kirkkoa edustamassa saattoi olla pappien ja muiden kirkonmiesten lisäksi esimerkiksi ainakin yksi piispa.¹⁰⁰ Mielenkiintoisesti Eerikinkronikka jättää kirkonmiehet usein mainitsematta, jos he eivät olleet sukua kuninkaalle tai muuten merkittävässä asemassa aatelin elämässä.¹⁰¹

Kirkollisten asioiden sijaan Eerikinkronikan kirjoittaja muistaa mainita aina häiden ohella häitä varten valmistellut myötäjäiset ja sulhasen antamat huomenlahjat, jotka usein olivat huomattavia maa-alueita ja linnoja. Tällä kronikan luultavasti kirjoittaja pyrki osittamaan kuvamiensa aikojen ja ihmisten vaurautta, erityisesti ruotsalaisten kohdalla. Tanskalaisten kuninkaiden maksamat huomenlahjat olivatkin yleensä pienempiä, kuin ruotsalaisten.

96 esimerkiksi Lönroth & Linna 2013, 101: kuningas Birgerin häissä kerrotaan olevan levottomuuksia humalaisen palvelusväen öisten tappeluiden takia.

97 Sigurdson 2015, 210–212.

98 Småberg 2015, 319–320.

99 Korpiola 2009, 19–88; Lahtinen 2003, 59.

100 Harrison 2020, 214; 278.

101 Tämä oli todella yleistä, esimerkiksi aiemminkin mainitsema Valdemarin veli Benkt oli kirkonmies.

Kuningas Valdemar oli kihlauksensa aikaan vielä hyvin nuori. Valtaa käyttikin kuninkaan itsensä sijasta hänen isänsä Birger-jaarli. Hän oli itsekin noussut korkeaan asemaansa avioliiton kautta: Birgerin vaimo Ingeborg oli prinsessa, Kuningas Erik Knutssonin tytär ja edesmenneen kuninkaan Erik Erikssonin sisko. Suurena ja ovelana valtiomiehenä kronikassa muistettu Birger hallitsi koko Ruotsin valtakuntaa jaarlin arvonimeä kantaen, valtaistuimella istuvan poikansa Valdemarin kautta.

Birger olikin sopinut poikansa avioliiton tanskalaisten kanssa jo Valdemarin ollessa pieni lapsi. Mielenkiintoisena yksityiskohtana mahtavan Birger-jaarlin kuvataan kysyneen poikansa kihlaukseen neuvoa vaimoltaan Ingeborgilta:

”Ja hän (Birger-jaarli) Sanoi tälle näin: naisetkin antavat hyviä neuvoja joskus, kerrohan minulle, mitä ajattelet seuraavasta - ”¹⁰²

Ylhäistenkin naisten osa Eerikinkronikassa on yleensä melko passiivinen. Naiset mainitaan usein juuri vain häiden yhteydessä. Kuningattarien, prinsessojen ja hovineitojen tehtävä onkin usein lähinnä vain näyttää kauniilta, toimia kronikan miesten puolisoina, myötäilijöinä ja näiden aseman vahvistajina:

”Silloin hän (Ingeborg) vastasi niin hyvin kuin vain osasi, suloisia sanoja punaiselta suultaan: teidän tulee kysyä neuvoa kaikilta miehiltänne, niin piispoilta, ritareilta kuin soineiltakin.”¹⁰³

Ingeborgin kuoltua Birger nai kuitenkin myös itse Tanskan kuninkaan Abelin lesken, jota ei Eerikinkronikassa edes mainita nimeltä. Leskien uudelleen naimisiin meneminen oli keski-ajalla yleistä, mutta Eerikinkronikassa uusia puolisoja mainitaan harvoin.

Vaikka kuninkaallinen avioliitto takasikin poliittista rauhaa kuningaskuntien välille, ei itse avioparin, kuningas Valdemarin ja kuningatar Sofian liiton avio-onnea voinut kutsua hyväksi.

102 Pipping 1963, 21:

“Ok talade til henne tessom lundom
quinnor fynna ok godh rad stundom
huro tykker tik här vm wara
ther skaltu mik wel til swara”

103 Pipping 1963, 22:

”Tha swarade hon som hon wel kunne
söth ordh ok rödhuva mwne
J skulin spörya idra men at radha
biscopa ok riddara ok swena badhe”.

Komeaksi mainitulla Valdemarilla oli monia rakastajattaria, joista kronikassa vakavimmaksi mainitaan suhde kuningatar Sofian siskon prinsessa Jutan kanssa.

”Kun kuningatar Sofia sai tietää tästä, hänen kauniiden poskiensa väri muuttui punaisesta kalpeaksi ja sitten moneksi muuksi väriksi.”¹⁰⁴

Aviomiehensä Valdemarin aviorikoksesta pöyristynyt kuningatar Sofia näyttäytyykin Eerikinkronikassa poikkeuksellisena aktiivisena naisena. Kronikassa kerrotaan Sofian olleen ilkeä aviomiehensä veljeä herttua Maunua kohtaan. Kuningattaren kerrotaan kutsuneen maltillista ja hoikkaa Maunua pilkkanimellä ”kattilanpaikkaaja”¹⁰⁵, ja aiheuttaneen näin riitaa myös veljesten välille. Hoikkuuden tai laihuuden pilkkaaminen kuvastaa hyvin sitä, kuinka runsaita ruokailuja ja siitä mahdollisesti seuraavaa lihavuutta saatettiin arvostaa Eerikinkronikan sydänkeskiajan kuvauksessa.

Valdemarin ja Sofian kaltaisissa järjestetyissä avioliitoissa romanttinen rakkaus ja ihmisten väliset sosiaaliset suhteet siis usein jäivät liiton järjestäneiden tahojen poliittisten tavoitteiden ja kokonaisten valtakuntien etujen varjoon. Poikkeuksiakin kuitenkin myös löytyy.

Ennen varsinaisia häätöjuhlia sulhasen tai tämä edustajien tuli käydä kosiomatalla tulevan morsiamen perheen luona ja pyytää näiltä lupaa tulevan puolisonsa kihlaukselle. Eerikinkronikalle nimensä antaneen herttua Eerikin rakkautta Norjan prinsessa Ingeborgiin ylistetään kronikassa runsain sanoin, erityisesti juuri tämän Osloon 1300-luvun alussa tekemän kosiomatkan kuvauksen yhteydessä. Herttua oli jo aikuinen mies, kun taas tämän rakkauden kohde prinsessa Ingeborg oli Eerikin kosioretken aikaan pikkulapsi ja itse häissäkin vasta yksitoista-vuotias tyttö.¹⁰⁶

”Tässä kerrotaan herttuan kiintymyksestä erääseen neitoon, jota hän rakasti yli muiden, kauneimpaan, jota voi nähdä, Norjan kuninkaan tyttäreeseen. En usko, että hän oli vanhempi kuin viidennellä vuodelaan.”¹⁰⁷

104 Pipping 1963, 35:

”Thager drotningen fik thz vitha rödh ok bleek ok manga lita”.

105 Pipping 1963, 31. “Ketla böter.”

106 Lönroth & Linna, 2013, 113.

107 Pipping 1963, 105–106:

”Här sigx at hertugh erik hade fäst i en jomfru han vnte bezst.

The vänasta ther man matte see konungsins dotter aff Norighe.

Jak tror at hon ey aldre vvaar

Tässä tapauksessa lähdekritiikki on erityisesti paikallaan, kuten kaikissa herttua Eerikiin ja tämän poikaan Magnukseen liittyvissä kronikan kohdissa. Suuret romanttisen rakkauden osoitukset olivat tärkeä osa ritarioromantiikkaa ja esimerkiksi romanttiset kosiomatkat kuuluivat hyvän ritarin käytökseen.¹⁰⁸ Tällaisena ritarina myös herttua Eerik haluttiin kronikassa kuvata. Aina kosiomatalle ei kuitenkaan ollut aikaa:

”Kun herttua näki neidon, kiitti hän Jumalaa ja sanoi: haluan viedä hänet vihille heti, ennen kuin lähden polttamaan ja hävittämään Tanskaa.”¹⁰⁹

Tämä Eerikinkronikassa vielä vanhalla arvollaan herttuaksi kutsutun kuningas Maunun toteamus ja sitä seurannut hääjuhla kuvaa hyvin hääjuhlien merkitystä. Vaikka Maunu suunnitteli-kin jo tärkeälle sotaretkelle lähtöä Tanskaan, olivat hääjuhlien järjestelyt asetettava silti etusijalle.

Veljensä kuningas Valdemarin juuri väkivalloin Hovan taistelussa¹¹⁰ vallasta syrjäyttänyt Maunu ei todennäköisesti edes pystynyt järjestämään yhtä suureellisia hääjuhlia, kuin rauhan aikana valtaistuimella istunut veljensä. Ehkäpä juuri tästä syystä myös itse vuonna 1276 vietettyjä häitä käsittelevät säkeet luovat tapahtumasta Eerikinkronikalle hyvin epätyypillisen, vähemmän runsaan tai loistokkaan kuvan:

”Niin antoi herttua Maunu valmistella kestit ja soihtuja ja järjesti hyvät häät tätä suuremmin valmistelematta. Keneltäkään ei puuttumaan jäänyt juhlissa mitään, mikä hänelle oikeudella kuului.”¹¹¹

än tha wp a sith fämpta aar.”

108 Småberg 2015, 298–300.

109 Pipping 1963, 46:

“Then tid hertoghin henne saa
han takkade gudi ok sagde swa
Jak wil mik latha wighia wid henne
för än iak faar vt i danmark at brennä”

110 Lönrot & Linna 2013, 78–79.

111 Pipping 1963, 46:

“Tha loot hertogh Magnus
redha koost ok göra blwss
ok giorde eth got bröllop ok raast
ok tho swa at engom manne brast
thz han skulle ther til rettä haffwa.”

Näissäkään hääjuhlissa keneltäkään ei tietenkään mainittu puuttuneen mitään ja jokainen kyllä sai osansa. Maunun häiden kuvauksessa tosin ei kuitenkaan Eerikinkronikalle epätyypillisesti mainita ruokia, juomia tai pelejä ja turnajaisia. Mielenkiintoisesti täysin puhtaan aineellisen runsauden sijaan jokaisen häävieraan osa olikin vain se, jonka heille katsottiin oikeudella kuuluvan.

Oli hyvinkin mahdollista, että kiire häiritsi valmisteluja, olihan Maunu matkalla sotaan. Soih-tujen mainitseminen viittaa myös juhlan järjestämisen kiireellisyyteen. Oliko sotureilla aikaa odottaa edes luonnonvaloa, vai juhlittiinko häitä turvassa linnan pimeämmissä kolkissa? Häiden sijaintipaikaksi mainitaan Kalmar, joka sijaitsi keskiaikaisen Ruotsin valtakunnan eteläisellä rajalla. Kaupungista ja sen linnasta etelään sijaitsi Tanskan kuninkaan hallussa olevat maat. Paikka olikin siis hyvin otollinen sotaretken laukaisemiseksi, mutta ei välttämättä hääjuhlan järjestämiseksi.

Keskiajan sodankäynti oli fyysistä ja raskasta niin siihen osallistuville miehille, kuin myös itse ritareja kantaville sotahevosillekin.¹¹² Ruokavarastojen ja juomapuolen riittävydestä olikin hyvä huolehtia myös ennen sotaretkeä, eikä mässäillä kaikkea hääjuhlissa jo ennen sodan alkua. Toisaalta kunnon pidot varmasti myös kohottivat sotajoukon mieliä ennen sotaan lähtöä. Ehkäpä juuri Kalmariin kokoontuneiden sotajoukkojen jäsenten häätarjoilut olivat muita paremmat – olivathan he niihin tulevan sodan myötä myös oikeutettuja.

Kaikkien kuninkaallistenkaan häitä ja muita juhlia ei Eerikinkronikassa kuvailla, tai edes mainita. Kronikan tekijä on keskittynyt kaikista merkittävimpien hahmojen, kuten juuri kuninkaallisten häihin. On hyvin mahdollista, että myös Maunun vaatimattomamat häät olisi jätetty mainitsematta, jos hänestä ei olisi tullut merkittävää Ruotsin kuningasta ja Helvigistä kuningatarta. Näin tämä poikkeuksellinen kuvaus häistä olisi jäänyt kronikasta pois, vahvistaen entisestään teoksen viestiä runsaista ja hyvistä ajoista.

Merkille pantavaa onkin, että vaikka tarjoilut saattoivatkin todellisuudessa olla ainakin joillekin osallistujille heikonpuoleiset, kronikassa silti korostetaan niiden olleen kaikille riittävät. Kuten mainittua, Maunua itseään kuvailtiin hyvin maltilliseksi ja hoikaksi mieheksi.

112 Tahkokallio 2019, 237.

Kiireellisyyden ja sodankäynnin lisäksi häiden järjestelyissä vaikuttivat toki myös muut seikat. Tämäkin avioliitto lienee sovittu Maunun ja Helvigin isän kesken. Maunu myös hankki paavilta Roomasta erillisen luvan avioliitolle mahdollisten esiaviollisten suhteiden vuoksi, mutta tätä tapahtumaa ei Eerikinkronikassa mainita.¹¹³

Maunun morsian Holsteinin Helvig oli Valdemarin puolison kuningatar Sofian tavoin toki myös jalosukuinen. Tämän saksalaiseksi mainittua isää Holsteinin kreivikunnan hallitsija Gerhardia kehutaankin kronikassa oivaksi ja esimerkilliseksi ritariksi ja turnajaistaistelijaksi.

Holsteinin maantieteellinen sijainti pohjoisessa Saksassa myös teki Gerhardin hyväksi liittolaiseksi Maunulle sodassa Tanskaa vastaan. Kreivi ei kuitenkaan ollut kuningas, kuten Sofian isä Tanskan edesmennyt hallitsija Erik Plovpenning oli. On siis hyvin mahdollista, että tästäkään syystä ei valtavan suurellista hääjuhlaa edes odotettu.

Tutkimuskirjallisuuden mukaan avioliitot olivat käytännössä aina poliittisia.¹¹⁴ En silti sulkisi pois myöskään sitä mahdollisuutta, että juuri Maunun ja Helvigin liiton taustalla saattoivat vaikuttaa politiikan kiemuroiden ohella myös aidot romanttiset tunteet - ainakin Maunun osalta. Olihan hän valmis saamaan neito Helvigin vaimokseen nopealla aikataululla, juuri ennen mahdollisesti kohtalokkaalle sotaretkelle lähtöä. Maunun ja Holsteinin Helvigin häät ovat harvoja muuten runsasta ritarillista romantiikkaa tihkuvan Eerikinkronikan hääkuvauksia, joiden järjestämisen ohella edes mainitaan sana *älska* - rakkaus.

”Herttua Maunun sydän oli tullut rakastuneeksi erääseen saksalaiseen neitoon”
115

Kuningas Maunun valtaannousun myötä Holsteinin Helvigistä tuli samalla siis myös Ruotsin kuningatar ja Maunun lasten äiti. Heidän liittonsa kesti koko kuninkaan loppuelämän. Maunun lämpimästä suhteesta vaimoonsa kertoo esimerkiksi se, että hänen kerrotaan kronikassa ennen kuolemaansa huolehtineen perintönsä ohella erityisesti myös leskeksi jääneen vaimonsa hyvinvoinnista. Kuningas Maunu kuoli Eerikinkronikan mukaan Visingön saarella vuonna 1290.¹¹⁶

113 Herman Schück: Magnus Birgersson, *Svenskt biografiskt lexikon* haettu 20.4.2026

114 Harrison 2020 passim; Smäberg 2015.

115 Pipping 1963, 46:

”härtogh magnos haffde kär älskoga
j tytzland til eon jomfrwa”

116 Lönroth & Linna 2013, 96.

Kuoleman jälkeen järjestettiin luonnollisesti hautajaiset. Hautajaiskuvaukset ovat usein muiden juhlien kuvauksiin verrattuna lyhyitä ja koruttomia. Eerikinkronikassa kuvatut hautaukset eivät sisällä häiden tavoin suuria syöminkejä ja juominkeja. Kronikalle muuten niin tyypillinen aineellisen runsauden ja kultaisten aikojen kuvaus runsaan ruokakulttuurin avulla on poissa. Hautajaisissa ei myöskään leikitty, taisteltu tai pidetty muuten hauskaa. Toisin kuin muiden juhlien, kuten esimerkiksi häiden yhteydessä, Eerikinkronikan hautajaiskuvauksissa korostuu uskonto ja kirkon rooli.

”Hän (Maunu) tahtoi, että hänen ruumiinsa vietäisiin hänen itsensä tekemään luostariin. Hänet vietiin Tukholmaan. Ruumissaattoon osallistui monta aatelista miestä. Hänet haudattiin pääalttarin eteen. Mitä hyvää siellä lauletaan tai rukoillaan, siitä Jumala antaa hänelle osansa, mitä siellä tehdäänkään, niin kauan kuin luostari seisoo.”¹¹⁷

Eerikinkronikassa kuvatut hautaukset tehtiin usein luostareihin. Kuninkaiden ja muiden mahtimiesten hautajaisten yhteydessä Eerikinkronikassa mainitaan aina, jos haudattu oli tukenut kirkkoa esimerkiksi juuri uusia luostareita rakennuttamalla.

Tässäkin tapauksessa kronikassa kuvataan edistystä ja taloudellista toimeliaisuutta. Tällä kertaa kehyksenä vain on uskonto; esimerkiksi uusien luostarien rakentaminen toi mukanaan paitsi uskonnollista ja tiedollista hyvää, myös taloudellista kasvua ja aineellista kultaista aikaa. Luostareissa asuvat ja työskentelevät nunnat ja munkit paitsi lukivat pyhiä tekstejä ja rukoilivat, myös edistivät talouden kasvua. Luostarien maallikkojäsenet viljelivät maata ja hoitivat karjaa. Esimerkiksi juuri yllä olevaa kuningas Maunun hautajaiskuvausta edeltää laaja selostus kuninkaan valtakaudellaan rakennuttamista kirkoista, luostareista ja myös tämän kirkolle tekemistä mittavista lahjoituksista ja muista hyvistä teoista:

117 Pipping 1963, 71–72:

”Han them at the skullo han föra
 til thz kloster han loot siälffuer göra
 Til stokholm tha fördo the han
 honom fölgde mängen ädla man
 fore högtia altare growo the han nider
 huat got man siwnger ther ella bider
 ther late gud han sin dell aff faa
 huat got ther görss medhan thz ma staa.”

*”Hän antoi (nunnille) sata markkaa hopeaa puhtaana käteen, kaiken yhdellä kertaa. Nämä almut ja muut sellaiset odottavat häntä nyt taivasten valtakunnassa.”*¹¹⁸

Ruumissaatto on tärkeä osa Eerikinkronikan hautajaisten kuvauksia. Saatto mainitaan niin erilaisten mahtimiesten kuten Birger jaarlin, kuin kuninkaidenkin hautajaisten yhteydessä. Kronikan laatija on pitänyt tärkeänä mainita usein, että ruumiin saattajat olivat juuri jalosukuisia aatelismiehiä ja että heitä oli paikalla monta. Ylhäiset miehet toivat läsnäolollaan arvovaltansa mukaan hautajaistapahtumaan ja kunnioittivat samalla vainajan muistoa. Ruumista kerrotaan yleensä kannetun paareilla ja ainakin kuninkaallisten ruumiiden päälle asetettiin usein jonkinlainen koristeellinen katos.¹¹⁹

Ruumissaaton ja alttarin alle hautauksen kerrotaan kronikassa olevan tapana myös muualla, kuten esimerkiksi Norjassa, jossa kosiomatalla oleva herttua Eerik osallistuu länsislaavilaisen Vitzlav -nimisen aatelismiehen hautajaisiin.¹²⁰ Tässä yhteydessä kronikan tekijä korostaa, että kyseessä on monessa maassa yleinen tapa, jota noudatettiin erityisesti ylhäisten herrojen kohdalla. Olivatko kronikan yleisöksi arvelut lukijat tai kuulijat mahdollisesti kuulleet tai tottuneet myös toisenlaisiin tapoihin haudata vainajia? Kristillisiä hautaustapoja korostamalla kirjoittaja mahdollisesti pyrki korostamaan itse haudattujen ja koko valtakunnan kristillistä luonnetta, sekä kuolleiden sosiaalista asemaa. Vain rikkaimmat haudattiin kirkkoihin.

Itse hautajaismessua, jumalanpalvelusta tai muuta syvemmin uskuntoon liittyvää tapahtumaa tai rituaalia ei kuitenkaan kronikassa yleensä kuvailla kuin poikkeustapauksessa: Kuningas Birgerin pojan prinssi Magnuksen sallitaan rukoilla, ripittäytyä ja suorittaa ehtoollinen ennen teloitustaan. Tätä varten paikalle kerrotaan tuodun myös pappeja. Mielenkiintoisesti tässä kohdassa ehtoollisen suorittamisesta käytetään sanaa *offrade* – eli uhrasi. Katolisen kirkon opin mukaan Kristus uhrataan joka kerta uudelleen ehtoollisen yhteydessä.¹²¹

118 Pipping 1963, 69:

”han gall them ther redho i händer
hundra mark sölfvs alla i sänder
Tessa almoso ok andra slika
the möta honom nw i hymmerike.”

119 esim. Lönroth & Linna 2013, 188. “Paarien ja hänen ruumiinsa päälle asetettiin juhlava katos, olihan hänen isänsä rikas kuningas”.

120 Lönroth & Linna 2013, 115.

121 Bengtson, 1998, 67; Lönroth & Linna, 187; Pipping 1963, 252.

Teloituksen jälkeen prinssi Magnus haudataan samaan hautaan, kuin isoisänsä kuningas Maunu.¹²² Kronikan kirjoittajalle oli tärkeää kertoa tarkasti, mihin paikkaan ruumis haudattiin. Tämän kaltainen hautaus lienee ollut suuri kunnia, joka mahdollisesti myönnettiin hyvityksenä osittain isänsä kuningas Birgerin rikoksien vuoksi mestatulle Magnukselle, tai sitten vain hänen korkea-arvoinen asemansa tunnustettiin ja haluttiin taata sen mukainen hautaus.

Kronikassa usein hyvin positiivisessa valossa kuvatun marski Tyrgils Knutssonin teloituksen taas kerrotaan tapahtuneen suoraan juuri kaivettuun hautaan, ilman sen suurempia seremonioita. Ruumis jätettiin kirkkomaan ulkopuolelle. Tässä tapauksessa kronikan kirjoittaja todennäköisesti halusikin tehdä eron teloittajien toiminnan välille: Prinssi Magnuksen teloittajat olivat herttua Eerikin tukijoita, marski Tyrgilsin mestauksen taas käski kuningas Birger.

Vahva kristillinen kulttuuri, usko tuonpuoleiseen ja viimeiseen tuomioon yhdisti sydänkeskijajan ihmisiä. Kuten Tyrgils Knutssonin ja prinssi Magnuksen teloitusten kohdalla huomaisimme, tekee Eerikinkronikan kirjoittaja usein juuri kuoleman ja hautajaisten kohdalla selväksi omat painotuksensa: ketkä historiateoksen henkilöistä esitetään positiivisesti ja ketkä negatiivisesti. Tanskassa kruunun veljeltään Erik Plovpenningiltä anastaneen kuningas Abelin kuolemaa vuonna 1252 ei kuvailla kovin positiivisessa valossa:

”Abel oli kuningas vähän aikaa. Sitten hän sai surmansa friisien lyödessä hänet taistelussa kuoliaaksi. Nyt hän saa oppia helvetin ankaruuden. Voi heitä, jotka taivottelevat maallista loistoa, heidän osansa on kärsimys helvetissä.”¹²³

Sekä Maunu että Abel syrjäyttivät kuninkaallisen veljensä vallasta väkivalloin. Pitkään hallinnutta, pidettyä ja muuten menestynyttä kuningas Maunua odotti paikka taivaassa, jonne hän sai mukanaan kaiken hankkimansa ja kirkolle lahjoittamansa maallisen hyvän. Vähemmän suosittua, veriseen sotatappioon päättyneen ja lyhyen hallintokauden hallinnutta kuningas Abelia taas odotti kuolemansa jälkeen helvetti.

122 Lönroth & Linna 2013, 188.

123 Pipping 1963, 33:

”Abel var tha konung en lithen riidh
sidan vart han dräpin i strid
han wart släghin i häll aff frisa.
Nw haffuer han i heluite engen lisa
we er them swa jorderikis ödth
at han skal thola i heluite nödd.”

Eerikinkronikassa häät, hautajaiset ja niihin usein erityisesti häiden kohdalla liittyvät pidot toimivat enemmän kuin pelkinä juhlatilaisuuksina: ne ovat osa sosiaalista näyttämöä, jossa eliitin korkea asema, valta ja vauraus usein konkretisoituu myös sivusta seuraajille ja myös jälkipolville.

Kaikissa Eerikinkronikan juhlissa ei kuitenkaan tarjottu ruokaa ja juomaa, mutta ne yhtä kaikki silti olivat häiden ja hautajaisten tavoin merkittäviä vallan näyttämöitä, joissa valtaa ja vaurautta tuotiin esille muillakin keinoin, kuin runsaita tarjoiluja kuvaamalla. Yhtenä tärkeimpinä näistä olivat ehdottomasti kruunajaiset.

3.3 Kiviä ja kruunajaisia

”Kuningas Birger kruunattiin siellä, paljon oli iloa ja riemuittiin. Hänen veljensä herttua Valdemar ritariksi lyötiin ja hänen häitensä pidettiin, niin hän sai Tyrgils Knutssonin tyttären”¹²⁴

Kuningas Birgerin Söderköpingissä pidettyjen kruunajaisten kuvaus on Eerikinkronikan ainoa erityisistä kruunajaisjuhlista kertova kohta. Vaikka hallitsijan kruunaus olikin useissa keskiajan valtakunnissa merkittävä tapahtuma, ei muuten mielellään loisteliaita juhlia usein kuvaavassa Eerikinkronikassa kruunajaiskuvauksia tämän enempää löydy. Tässäkin tapauksessa kruunajaiset saatetaan mainita vain siksi, koska samalla vietettiin myös merkittävien henkilöiden häitä. Tapahtumaa kuvataan sanalla *kronadis*, eli siihen voisi ainakin tulkita kuuluneen jonkinlainen kruunu. Itse seremoniaa tai joitakin siihen mahdollisesti kuuluvia elementtejä tai rituaaleja ei kuitenkaan kuvailla lainkaan. Syy tähän saattoi olla Eerikinkronikan käsittelemällä sydänkeskiajalla Ruotsin valtakunnassa käytäntönä ollut vaalikuninkuus.

124 Pipping 1963, 105:

”Konung birger kronadis thäre
mz mykin priis ok digher ärä.

Hans broder hertugh wallemar wart riddare
ok hans bryllöp war thörgils knwtzsons dotter han fik.”

Monet myöhemmät kruunajaisiin liitetyt seremoniat, kuten esimerkiksi piispan tai muun papiston jäsenen suorittama kuninkaan voitelu, ovat kristillistä perua ja saaneet luultavasti mallinsa Raamatun kertomuksista, erityisesti vanhan testamentin kuninkaista Daavidista ja Salomosta.¹²⁵ Raamattuun ja uskontoon nojaava kruunaus symboloikin sitä, että kuningas sai valtansa suoraan Jumalalta. Ruotsin kuninkaanvaali oli kuitenkin hyvin vanhaa perua oleva käytäntö, joka hyvin mahdollisesti edelsikin jo kristinuskon saapumista pohjolaan.¹²⁶

Ruotsin¹²⁷ kuninkuus ja siihen liittyvät perinteet olivat jo Eerikinkronikan kirjoituksenkin aikaan hyvin vanhoja. Historiallista tietoa näistä ajoista on hyvin vähän, jos ollenkaan. Muinaisten kuninkaiden johtama valtakunta ei todennäköisesti ollut kovin yhtenäinen. Heidän uskottiin joskus polveutuneen suoraan pakanallisista jumalista ja legendaarisista sankareista. Kuninkaanvaali tai sen sijaintipaikka mainitaan mahdollisesti jo Snorri Sturlussonin islantilaisissa saagoissa.¹²⁸

Kuninkaanvaali suoritettiin Upplannin maakunnassa, nykyisen vanhan Uppsalan kaupungin lähetyvillä olevalla niityllä sijaitsevilla Moran kivillä. Näiden luona luultavasti sijaitsi myös Upplannin muinainen käräjäpaikka eli *ting*. Alue oli ollut merkittävä keskus jo kansainvälisellä 400–500-luvuilla ja ehkä jo tätä ennenkin. Tästä on runsaasti merkkejä erityisesti vanhassa Uppsalassa, mutta myös Moran kivien luona.¹²⁹ Alueella oli erityistä uskonnollista kulttimerkitystä pakanallisella ajalla. Eerikinkronikan kuvaamalla 1200-luvulla siellä sijaitsi piispanistuin. Itse kiviä on myöhemmin vuosisatoina siirretty tai rikottu, mutta niiden kappaleita tai osia on yhä nähtävillä. Kivien merkitys kuninkaanvaalin paikkana on kuitenkin laajalti tunnustettu. Joidenkin paljon myöhempien kuninkaiden, kuten esimerkiksi Kustaa Vaasan, kerrotaan pyrkineen ottamaan niitä uudelleen käyttöön, tässä kuitenkin epäonnistuen.¹³⁰

Vaalin alkuperäisyydestä ja siellä mahdollisesti tapahtuneista rituaaleista tai seremonioista on olemassa runsaasti erilaisiin lähteisiin perustuvaa ja joskus poikkeavaakin tutkimuskirjallisuutta.¹³¹ Alkuperäisistä lähteistä yksi vanhimmista säilyneistä kuvauksista tästä tapahtumasta löytyykin juuri Eerikinkronikasta. Teoksen lopussa kerrotaan kuninkaanvaalista Moran kivillä nuoren kuningas Magnuksen valinnan yhteydessä:

125 esimerkiksi: 2. Sam. 2:1–4; 1. kun. 1.

126 Sundqvist 2022, 91.

127 Tai tarkemmin pelkän Upplannin tai tätä laajemmin Sveanmaan, vanhalla ruotsilla *svitjod*.

128 Larsson 2010, 105; Sundqvist 2022.

129 Larsson 2010, 105.

130 Sundqvist 2022, 94.

131 Sundqvist 2022, 95; Harrison 2009, 277–290.

”Drotsi piti kuningasta sylissään. Hän sanoi: Haluamme toimia valtakunnan parhaaksi ja hyödyksi myös tulevaisuudessa niin, että valtakunnan kunnia kasvaa.”¹³²

Valintansa jälkeen kuningas nousi, tai nostetiin, paikalla olleista monumentaalisisista muokatuista luonnonkivistä suurimmalle pitämään puheensa. Hän myös mahdollisesti vannoi jonkinlaisen kuninkaanvalan, tai muuten kertoi tulevan valtakautensa tavoitteista. Eerikinkronikan kuvauksessa tämän toimitti hänen puolestaan drotsi Mattias Kettilmundson. Kuningas oli kuitenkin myös itse paikalla; hän istui drotsin sylissä. Tämän jälkeen jotkut paikalla olijat vannonivat puolestaan uudelle kuninkaalleen oman uskollisuuden valansa:

”Silloin valittiin kuninkaaksi Magnus, herttua Eerikin poika hän oli. Tuskin hän oli iältään vanhempi kuin kolmannella vuodelaan. Herrat kaikki vannonivat uskollisuuden valan hänelle kädestä pitäen ja he luovuttivat hänelle linnat ja maat ja olivat kaikki hänen miehiään ja palvelivat häntä, kuten he tekevät yhä edelleen.”¹³³

Aatelismiesten valojen vannomisen merkitys oli suuri, sillä valta keskittyi keskiajan Ruotsissa pitkälti heidän käsiinsä. Erityisesti linnat olivat vallan näkyviä symboleja ja keskiajan sodankäynnin kannalta ehdottoman tärkeitä rakennelmia. Valansa pettäneestä tuli valapatto, joka menetti kunniansa. Kuninkaanvaali vanhana ja arvovaltaisena tapahtumana olikin varmasti oiva paikka näiden juhlallisten valojen vannomiselle. Suuressa tapahtumassa paikalla olikin nimittäin varmasti myös runsain mitoin todistajia sille, että valat oli vannottu.

132 Pipping 1963, 255:

”Drotzetin haffde konungin i sin fampn
han sagde wy hopom göra rikeno gangn
ok mykin froma fram a leed
swa at rikesins ära warder breed”

133 Pipping 1963, 257:

”Tha waldo the konung magnus
hertogh Eriks son swa sigher man oss
Thz han ekki äldre waar
än tha vpa sith tridia aar
Herrane gingo honom alle A hand
ok lotho honom wp bade borger oc land
ok wordo alle ther hans men
ok tiänto honom som the göra oc än.”

Tapahtumana kuninkaanvaali oli siinä mielessä poikkeuksellinen juhla, että siihen osallistui Eerikinkronikan mukaan ylhäisön ohella myös runsain määrin muidenkin ryhmien jäseniä. Itse kuninkaan valitsijoiksi nimettiin vain jo aiemmin mainitut Upplannin miehet, joiden asemasta, syntyperästä tai edes lukumäärästä ei kronikassa ole mainintoja. Kaikki paikalla olleet eivät kronikan mukaan kuitenkaan olleet ylhäistä syntyperää:

”Seuraavana juhannuksena Upplannissa nähtiin monta ylvästä ja urheaa soturia sekä heidän joukossaan monta talonpoikaa. Neljän talonpojan tuli laittautua valmiiksi kultakin alueelta. Heidän tuli lähteä matkaan ja kohdata Moran käräjillä. Tästä kiiri sana ympäri valtakuntaa.”¹³⁴

Juhannuksen valoisa yötön yö on perinteinen juhlapäivä pohjolassa. Kuninkaaksi nuoren Magnuksen valinnut kuninkaanvaali saattoikin pikemmin olla tutkimuskirjallisuudessakin mainittu ”kuninkaaksi otto”.¹³⁵ Vaikka tapahtumaa kutsutaankin vaaliksi tai valinnaksi, ei minkäänlaista vaalitoimitusta, vaalikampanjaa, saati mahdollisia muita ehdokkaita mainita Eerikinkronikassa. Aikaisemmista kuninkaista Valdemarin kohdalla kerrotaan, että tämä valittiin paikallisen mahtimiehen Joarin toimesta, sillä Valdemar oli sukua edelliselle kuninkaalle Erikille.¹³⁶

Sydänkeskiajan Ruotsissa kuninkailla olikin useimmiten jonkinlainen side edelliseen hallitsijaan. Kuten aiemmassa luvussa mainitsin, oli kuningas Birgerin oma poika, myös nimeltään Magnus, mestattu aiemmin Tukholmassa. Prinssin teloituksesta vastanneiden kapinallisten aatelismiesten puolueen johtaja drotsi Mattias Kettilmundson ei kuitenkaan saanut itse kruunua. Hän näytti kuitenkin valtaansa pitämällä lapsikuningasta sylissänsä. Vaalien jälkeen aatelisto käyttikin hyväkseen vahvistunutta asemaansa.¹³⁷ Kuninkaaksi valitulla Magnuksella olikin

134 Pipping 1963, 254:

”midsomaren ther epter kom
mangin stoltz hælade froom
war tha sedher i wpland
ok marge bönder mz i bland
Fyre bönder skullo redho wara
j hwart herat ok skullo fara
Ok möttos alle wid morating t
hz bud foor rikit alt vm kring.”

135 Sundqvist 2022. passim.

136 Lönroth & Linna 2013,

137 Magnus Eriksonin vapauskirje vahvisti aatelin ja kirkon oikeuksia. Se laadittiin kuninkaanvaalin yhteydessä.

vahva oikeutus kruunuun kuninkaallisen sukulaisuussuhteensa kautta, olihan hän herttua Eerikin poika ja kuningas Birgerin veljenpoika.

Moran kivillä tapahtuikin siis todennäköisesti demokratian juhlan sijaan toisenlainen tapahtuma; ihmisiä yhteen koonnut festivaali, jonka yhteydessä uusi kuningas, sekä tämän tukijat ja taustavoimat, esiteltiin kansalle. Tutulla käräjäpaikalla mahdollisesti myös käytiin samalla oikeutta, jaettiin tuomiota, käytiin kauppaa ja neuvotteluja. Ehkäpä paikan päällä myös juhlittiin juhannusta, sekä palkittiin paikalle saapuneita talonpoikia. On siis hyvinkin mahdollista, että vaaliin osallistujille oli luvassa jonkinlainen palkinto:

”Magnus valittiin Moran kivillä. Sitten talonpojat palasivat kukin kotiinsa ja kertoivat tapahtuneesta alueellaan. Miehet, jotka näin kunnioittivat herraansa, olivat hyvin palkkansa ansainneet. Niin tulisivat heidän lapsensakin siitä hyötymään.”¹³⁸

Birgerin kruunajaisissa pyrittiin luomaan yhteys kuninkaan vallan ja Jumalan välillä. Kuninkaan valta siis tuli taivaasta.¹³⁹ Tämä ajatus lieneekin peräisin eteläisemmän Euroopan monarkkien valtakunnista. Upplannin kuninkaanvaalissa valta taas haettiin alempaa kansan parista, vaikka itse vaalit eivät välttämättä olleetkaan varsinkaan nykypäivän ihmisen silmin välttämättä kovin demokraattiset.

Kuningas Magnuksen lisäksi Eerikinkronikassa kerrotaan vain hänen isoisänsä Maunun valitun kuninkaaksi juuri Moran kivillä.¹⁴⁰ Tämän Eerikinkronikan kertomuksen perusteella Maunu onkin ensimmäinen dokumentoidusti juuri Moran kivillä valittu kuningas.

Maunun ja Magnuksen valintojen väliin siis jäi kuningas Birger, jonka jo mainitsemiani kruunajaisia juhlittiin Eerikinkronikan mukaan vain aateliston ja ylhäisön kesken. Tätä tapahtumaa vietettiin vieläpä Upplannin ulkopuolella, länsi-Götanmaan Söderköpingissä. Sekä Maunu, että Magnus nousivat valtaan väkivaltaisesti, edellisen kuninkaan syrjäyttämällä.

138 Pipping 1963, 258:

”Han war walder widh morasten
sidhan wāndo bönderne ather i geen.
Ok sagde huar for sino herade
huilke men sin herra swa ärade.
Tha waro wārde godh löön
swa at thera barn skullo fanga tess röön.”

139 Harrison 2020, 214.

140 Pipping 1963, 54; Lönroth & Linna 2013, 87.

Heidän valtansa oikeutus ei siis välttämättä ollut niin vakaalla pohjalla, kuin kuningas Birgerillä, joka peri kruununsa suoraan isältään Maunulta. Birgerin valintaa Moran kivillä ei mainita Eerikinkronikassa. Ehkäpä hänen kohdallaan valintaa ei tarvittu, tai se jätettiin pois tarkoituksellisesti. Kuninkaana ollessaan Maunu oli varmistanut poikansa Birgerin valinnan kuninkaaksi, kun tämä oli vielä hyvin nuori prinssi. Kuten olen maininnut, on kuningas Birgerin rooli kronikassa antagonistinen.

Muissa lähteissä Maunun kerrotaan myös järjestäneen ajalle epätyypilliseen tapaan erityiset ja näyttävät omat kuningattaren kruunajaiset vaimolleen, saksalaista sukua olevalle kuningatar Helvigille, joiden lämpimiä välejä pohdin jo aiemmin. Nämä kruunajaiset järjestettiin niin ikään Söderköpingissä.¹⁴¹ Onkin mahdollista, että nämä aiemmat kuningattaren juhlat toimivat myös Birgerin kruunajaisten esikuvana. Mitään tästä ei kuitenkaan mainita Eerikinkronikassa, joka siis suhtautuu kuningas Birgeriin usein hyvin negatiivisesti.

Moran kivillä tapahtunut kuninkaanvaali olikin siis tärkeä juhla ja tapahtuma ennen kaikkea kuninkaan vallan oikeutuksen ja valtakunnan yhteiskunnallisen vakauden kannalta. Kuten kronikassa kerrotaan, paikalla olleet levittivät tietoa uuden kuninkaan valinnasta valtakunnan eri kolkkiin. Tämä loi perustan kuninkaan hallituskaudelle.

Oikealla paikalla ja perinteisin menoin suoritettu kuninkaanvaali myös yhdisti uuden kuninkaan valtakuntansa muinaiisiin hallitsijoihin ja ikivanhoihin perinteisiin, tähän samaanhan pyrki myös Kustaa Vaasa vuosisatoja myöhemmin. On mahdollista, että kronikan laatija pyrki esittämään, ettei Birger siis ollutkaan oikea ja hyvä kuningas, koska tätä ei valittu Moran kivillä:

”Olen koko elämäni kuullut näin sanottavan: kun kuningas valitaan Moran kivillä kaikkien maiden (maakuntien) tahdosta ja lakien mukaisesti, hänestä tulee hyvä hallitsija kaikiksi päivikseen.”¹⁴²

141 Moberg 2005, 94–95.

142 Pipping 1963, 255.

“Jak hauer thz hört sakt allan mysa aller warder konungen a morasten walder med alla landa vilia ok lagha han skal varda goder i sina dagha”

Valintansa jälkeen kuningas lähti usein kiertämään valtakuntansa maakuntia. Tätä retkeä on perinteisesti kutsuttu Eerikinretkeksi.¹⁴³ Tämän retken tarkoitus oli kuninkaan vallan vahvistaminen Upplannin ja Sveanmaan ohella myös muualla valtakunnassa. Eerikinkronikassa ei kuitenkaan Eerikinretkeä mainita. Kuninkaan elämä on kuitenkin kronikassakin kuvattu hyvin liikkuvaiseksi.

3.4 Vieraanvaraisuutta ja vastavuoroisuutta

Eerikinkronikassa pidoista ja juhlista käytetään usein nimitystä *gästning*, jolla tarkoitettiin tietynlaista kestitystä, mutta myös vierailua, jossa vierailijaa siis kestitettiin ja majoitettiin.¹⁴⁴ Kuten mainitsin kuninkaat eivät pysyneet pitkään paikallaan. Hänen lisäksi myös muut ylhäiset aateliset ja kirkonmiehet olivat keskiajan Ruotsissa usein jatkuvassa liikkeessä. Merkkihenkilöiden liikkeessä heidän mukanaan kulkeneet seurueet kuvataan kronikassa hyvin suuriksi. Suurempaa herraa seurasivat seurueessa usein pienemmät herrat ja ritarit, joita taas seurasivat sosiaalisessa hierarkiassa heitä alhaisemmat henkilöt; soinit ja asemiehet, sekä palvelijat perheineen ja niin edelleen. Herttua Eerikiä seurasi kronikan mukaan tämän kosiomatkalle Osloon mahtava seurue:

*”Ritarit olivat hänen rinnallaan. He seurasivat oikeaa herraansa, menipä tällä hyvin tai huonosti”*¹⁴⁵

Tällainen suuri seurue liikkui Eerikinkronikan mukaan aina ratsain, kuten toki ritareille kuuluikin. Joitakin matkoja taitettiin myös vesitse laivoilla. Yksi suurikokoinen sotaratsu saattoi syödä ja juoda keskiaikaisen perheen edestä. Hevoset vieläpä söivät usein kauraa, joka oli viljana hyvin arvokasta esimerkiksi rukiiseen verrattuna.

143 Ruotsiksi *Eriksgata*.

144 Kerkkonen, Maliniemi, Nordman, Pohjolan-Pirhonen 1961, 2.

145 Pipping 1963, 106.

”The riddara haffdo tha til siidh.
The fölgdo ä tha thera retta herra
thz ginge til bäträ älla wärra.”

Erityisesti kuninkaalla, mutta myös muulla ylhäisöllä oli valtakunnassa liikkueensa kirjoittamattoman lain mukaan oikeus nauttia leposijasta, majoituksesta ja kestityksestä usein ilman erillistä korvausta.¹⁴⁶ Suuri herrojen seurue hevosineen vaatikin siis kestittäväksi pysähtyessään valtavan määrän ruokaa ja resursseja. Voidaankin olettaa, että seurueen pysähtyessä pysähdyspaikan ruokavarastot hupenivat huomattavasti tai jopa pääsivät joskus loppumaan.

Herrojen ja hevosten kestitys olikin siis varmasti raskas taakka itse niistä vastanneille, usein talonpoikaiselle väestölle. Ylhäisö käyttikin tätä hyvin vanhaa tapaa usein myös hyväkseen, eikä talonpojan luo kestitystä vaatimaan saapuvaa seuruetta aina voinut erottaa ryöstelevästä rosvojoukosta.¹⁴⁷

Muistumia tästä tavasta voidaan nähdä esimerkiksi suomalaiseseen kansaperinteeseen kuuluvasta, ajallisesti varhaisemmalle keskiajalle sijoittuvasta piispa Henrikin ja Lallin tarinasta; juuri kestityksestä juontuva riita piispa Henrikin ja talonpoikaisen Lallin välillä johtaa kertomuksen mukaan lopulta Henrikin murhaan.

Sydänkeskiajalla tälle vanhalle tavalle tuli kuitenkin loppu. Eerikinkronikan jälkeen myöhemmällä keskiajalla laadituissa historiallisissa lähteissä ja kronikoissa¹⁴⁸ kuningas Maunulle on annettu epiteetti eli lisänimi *ladulås*, suomeksi *ladonlukko*. Selityksenä tälle nimelle kerrotaan se, että Alsnön säännössä kuningas vapautti talonpojat velvollisuudesta vierailevien ylimyksien kestitykseen – Maunu siis laittoi talonpojan ladon lukkoon. Kuningas Maunun valtakaudellaan säätämistä oikeudenmukaisista laeista kerrotaan myös Eerikinkronikassa:

*”Hän antoi hyviä lakeja elinaikanaan ja takasi lujan rauhan ja hyvän järjestyksen. Pahaa tekeviä hän ei halunnut nähdä tai kuulla.”*¹⁴⁹

Eerikinkronikassa Maunu Ladonlukkoa ei siis kuitenkaan vielä tällä myöhemmällä lisänimellä tunneta. Nimi saatettiin antaa myöhemmin, tai sitten kyseessä voi myös olla esimerkiksi korruptoitunut ruotsalainen versio slaavilaisesta nimestä *Vladislav*, latinaksi *Ladislaus*.¹⁵⁰

146 Tarkiainen 2010, 152.

147 Moberg 2005, 94.

148 esimerkiksi Lilla rimkrönikan ja Visbyn kronikka.

149 Pipping 1963, 70.

”Han gaff godhan rät i sina liffdagha

mykin frid ok starkan agha

The men ther illa plägoda göra

them wille han hwarken see eller hör”

150 Moberg 2005, 94–95.

Pohjolan kuninkaallisissa hoveissa oli ylhäisön avioliittojen kautta läheiset yhteydet itäisen Euroopan slaavilaiseen maailmaan; toinen suosittu slaavilaisperäinen etunimi oli *Wallemar* tai *Valdemar*, eli *Vladimir*.

Läheisiä suhteita ylläpidettiin kaukomaiden ylimysten ohella toki myös lähellä oleviin ihmisiin. Vieraanvaraisuuden ohella tärkeää olikin myös vastavuoroisuus. Kuninkailla ja muilla herroilla oli paitsi oikeus nauttia kestäytystä, myös vastavuoroisesti velvollisuus palkita omia alaisiaan esimerkiksi järjestämällä heille juhlaa:

”Herttua järjesti miehilleen häät. Näin herroilla on tapana vieläkin menetellä, kun he haluavat osoittaa suojeutusta. Tämä on aatelisten herrojen tapa erityisesti silloin, kun he tarvitsevat miehiään rinnallaan.”¹⁵¹

Herttua Eerik järjestää mielellään häät miehilleen, ennen kuin lähtee kohtaamaan veljeään kuningas Birgeriä. Kuten aiemmin olen maininnut, Eerikinkronikassa juuri herttua Eerik pyrittään osoittamaan ajan kontekstissa mahdollisimman positiivisessa valossa. Eerik kuvataan tässä yhteydessä suojeutusta johtajana, joka palkitsee miehiään vastavuoroisesti ja ansaitsee näin heidän luottamuksensa. Herttua tarvitsikin juuri tuolloin luotettavia miehiään rinnalleen Hätunan kartanolle, jonne hän oli lähdössä kaappaamaan valtaa veljeltään kuningas Birgeriltä.

Juhlat olivat tärkeä ylempää herraa palvelevan ritariyhteisöä yhteen liimaava tapahtuma. Hierarkiassa ylempi aatelisherra tai kuningas kestitsi joskus itse alempiaan, tai sitten oli vastavuoroisesti itse kestitävänä. Jaetut kokemukset usein päiviä kestäneissä pidoissa runsaaseen alkoholitarjontoineen nostattivat ryhmähenkeä ja veljeyttä vierailevan aatelisherran saattueen väen, sekä vierailtavien ihmisten kesken. Esimerkiksi Oslossa yli viikon kestäneen joulujuhlan jälkeen herttua Eerikin kerrotaan kronikassa kutsuvan juhlan osanottajia ”jouluveljiksi”.¹⁵²

151 Pipping 1963, 146:
 ”hertoghin giorde at sina män
 bröllöp som herra plägha ok än
 at the men ther the wäl röna
 thz er möghelikit man skal them löna
 wäl thz er ädela herra sidh
 Ok helzt then idh han orff hans wiidh”
 152 Lönroth & Linna 2013, 116.

Ritarisaattueen tyytyväisyys ja hyvinvointi olikin aatelisherralle hyvin tärkeää tämän itsensä turvallisuudenkin vuoksi. Tässä toteutettiin vastavuoroisuuden periaatetta. Hallitsija tarjosi ritarille jotain vastineeksi tämän uskollisuudesta ja aseellisesta palveluksesta herransa seurueessa. Lisäturvaa toivat myös keskiaikaisten linnojen korkeat muurit.

3.5 Pitoja ja petoksia

Tavanomaisia kestitöksiä, mutta myös suurempia juhlia tai pitoja järjestettiin usein juuri kartanoissa tai linnoissa, jotka useimmiten olivatkin samalla myös ajan eliitin asuinpaikkoja. Lisäksi ne olivat esimerkiksi puolustusrakennelmia ja hallinnon keskuksia. Sydänkeskijällä rakennettiin myös paljon uusia linnoja.¹⁵³

“Kristityt rakensivat sinne linnan, jonne ystävät ja sukulaiset sijoitettiin. Talon nimi on Hämeen linna ja vieläkin se aiheuttaa pakanoille paljon surua.”¹⁵⁴

Nykyisen Suomen alueelle Hämeeseen, eli silloiseen Ruotsin Itämaahan rakennettu Hämeen linna tunnetaan nykyisin ruotsiksi nimellä *Tavastehus*. Eerikinkronikassa linnaa kutsutaan kuitenkin nimellä *taffewsta borg*.¹⁵⁵ Tämä kuvaa linnan siloista puolustuksellista tarkoitusta: *borg* -nimellä kuvatut linnat olivat käyttötarkoitukseltaan enemmän sotilaallisia puolustusrakennelmia, kun taas *hus* -päätteellä tunnetut linnat olivat ylhäisön asuinpaikkoja, sekä samalla siis useiden kestitysten, pitojen ja merkittävien juhlien järjestyspaikkoja.¹⁵⁶

Linnojen lisäksi keskiajalla rakennettiin myös monumentaalisia kirkkoja ja luostareita. Jo mainittuja hautajaisia ja joitakin uskonnollisia juhlia lukuun ottamatta näissä ei juhlia järjestetty. Rakennuksina ne olivat siis varattu kirkon toimitusten käyttöön ja olivat siksi yleensä ylhäisön koskemattomissa.¹⁵⁷

153 Ailio 1917, passim.

154 Pipping 1963, 9:

“The criske bygdo ther et feste
ok satto ther i vine ok neste.

Thz hwss heyter taffwesta borg

the hedno haffua ther än fore sorg.”

155 Sana *Borg* myös sointuu sujuvasti sanan *sorg* kanssa. Linnan rakennuksen yhteydessä toki mainitaankin myös sana *hwss* eli nykyruotsiksi *hus*.

156 Vrt. Nyköpingshus Nyköpingissä, joka oli merkittävä pitojen järjestyspaikka Eerikinkronikassa.

157 Harrison 2020, 278.

Kivistä tai puusta rakennettujen linnojen lisäksi keskiajan pohjolan ritarillinen eliitti asui usein erilaisissa linnoja pienemmissä kartanoissa, jotka tunnettiin muinaisruotsiksi nimellä *gardh*. Näihin kartanoihin liittyviä tarkempia kuvauksia on kuitenkin Eerikinkronikassa melko vähän. Tavallisesti kronikassa mainitaan ainoastaan kartanon sijaintipaikka. Eerikinkronikassa juhlat ja pidot sijoittuvat usein suurempiin linnoihin, silloin kun niiden pitopaikan tarkempi sijainti edes mainitaan.

Kuten aiemmin mainitsin, kuningas olivat jatkuvasti liikkeessä ja pysähtyi hovinpitoon ympäri valtakuntaansa, jolla ei siis ollut varsinaista hallinnollista keskusta tai pääkaupunkia. Birger jaarlin perustaman Tukholman kaupungin ja sen linnan merkitys kasvaa kuitenkin hienoisesti kronikan edetessä ja yhä useampi tapahtuma sijoittuukin loppua kohden juuri sinne.

Linnat olivat merkittävä kuninkaan vallan symboli, mutta hän ei voinut kuitenkaan olla paikalla valtakunnan jokaisessa linnassa samaan aikaan. Linnojen päivittäisen hallitsemisen hän ulkoistikin luotetuille alamaisilleen, kuten voudeille. Joskus maita myös läänitettiin. Vastavuoroisesti nämä linnanherrat puolustivat linnaa hyökkäyksiltä, varustivat sotilaita, taistelivat kuninkaan vihollisia vastaan, sekä myös keräsivät veroja ja maksuja. Kuningas taas kierteli ympäri maata linnoissaan kestittävänä ja kantamassa veroja, jotka siis maksettiin usein ruokatuotteina.

Linnanherraksi tai voudiksi pääseminen ja erityisesti oman läänityksen saaminen olikin merkittävä kunnia ja suuri arvonnousu monelle ajan miehelle ja siksi hyvin tavoiteltava asia. Tämä herätti monissa myös kateutta. Eerikinkronikassa kerrotaan, kuinka ulkomaisia, lähinnä saksalaisia ja tanskalaisia ritareita suosinut kuningas Maunu oli nimittänyt näitä myös linnanherroiksi. Ulkomaalaisten suosimista ja vieraanvaraisuutta heitä kohtaan kerrotaan pidetyn jalona kristillisenä tapana:

”Kuningas antoi hänelle enemmän kuin tämä pystyi pyytämään. Tämä alkoi harmittaa upplantilaisia. Folkungalaiset, jotka vihasivat ulkomaalaisia, tulivat esiin ja sanoivat: rakastatte turhamaisuuden vuoksi ulkomaalaisia enemmän kuin meitä!”¹⁵⁸

158 Pipping 1963, 57:

”Han gaff honom mera än han kunne bedhas
 Ther took thöm vplenzsko wider ledhas
 Ok folkunga waro fila aat
 ok baro wid the wtlenzsko eth haat
 Ok sagdo i görin thz for eth rooss
 ati älska meer the vtlenzska mer än ooss”

Tämän tyytymättömyyden kuningas Maunu ratkaisi kutsumalla maahanmuuttopolitiikkaansa tyytymättömät Folkunga -puolueen tai klaanin jäsenet Skaraan Gällkvistin kartanoon kestittäväksi ja neuvottelemaan Maunun saksalaisen appiukon kreivi Gerhardin ja muiden näiden ottamien ulkomaisten panttivankien vapauttamisesta:

”Nähdessään heidän (Folkungalaisten) saapuvan, hän vangitsi heidät heti siihen paikkaan. Heidät lähetettiin Tukholmaan, siellä heidän elämänsä päättyi.”¹⁵⁹

Tällä kertaa itse pitoihin ei edes päästä, kun vieraat jo vangitaan. Juhlavieraiden dramaattinen, usein kuolemaan johtava vangitseminen on yllättävänkin yleinen päätös erilaisille pidoille Eerikinkronikassa. Petolliseen juhlakutsuun turvautuu ensin niin Birger jaarli,¹⁶⁰ kuin myöhemmin käytännössä kaikki hänen kuninkaalliset jälkeläisensäkin.

Vieraanvaraisuus ja sen pettäminen ovatkin todella yleinen ja usein toistuva teema Eerikinkronikassa. Thomas Småbergin mukaan näitä tapahtumia kutsutaan joskus myös neuvotteluiksi.¹⁶¹

Kronikan kirjoittaja suhtautuu näihin petoksiin useimmiten sen mukaisesti, kuka itse petoksen tekijä on. Bjälbo-suvun jäsenten petokseen päättyvien juhlien todetaan usein lakonisesti vain olleen Jumalan tahto. Mielenkiintoisena seikkana kirjoittaja pohtii välillä itsekin, ovatko jatkuvat petokset vallan ja rikkauksien haalimiseksi aina oikeutettuja:

”Hänelle luvatun hopean vuoksi. Siksi kutsui kuninkaan kestittäväksi, kuninkaalta saamaansa linnaan. Tekikö hän oikein vai väärin, kun vangitsi pöydässä ruokaansa hyvin mielin nauttivan kuninkaan?”¹⁶²

159 Pipping 1963, 61:

Thaghar the komo oc han them saa
tha loot han them genast faa
Ok loot them genstan til stokholm sända
thera liiff fik ther een ända

160 Esimerkiksi Lönroth “&Linna 2013, 65–66. Jaarli vangitsee kilpailijansa ja teloittaa heidät.

161 Småberg 2015, 300.

162 Pipping 1963, 55–56:

“För thz sölff han haffde honom fäst
Ther före bödh han konungen til gest
A thz hws han haffde honom läät
giorde han vrantk aller ok rät
tha fangade hannen ower bordet han saat
aldra blidast ok fik sik maat”

Yksi kuningas Maunun valtakuntaansa kutsumista ulkomaalaisista, tanskalainen palkkasoturi ja ritari Peder Porse, kutsui vastavuoroisuutta noudattaen kuninkaan luokseen kestittäväksi hänelle myönnettyyn pieneen linnaan Ruotsin ja Tanskan rajaseudulla. Tälläkin kertaa juhla vieras petetään. Porsen petollisuus ruokapöydässä kuitenkin osoittautui hedelmälliseksi, ainakin tanskalaisen itsensä kannalta. Päästäkseen pois pinteestä kuningas Maunun oli luvattava tälle palkinnoksi suurempi ja vauraampi Lödosen linna länsi-Götanmaalla, sekä tietenkin myös osat siihen kuuluvia tiluksia:

”Niin kuningas Maunu antoi hänelle Lödosen linnan ja osat maista siihen kuuluvista. Sen jälkeen hän sai ratsastaa sinne, minne tämä itse koki parhaaksi. Siihen he molemmat tyytyivät ja olivat hyviä ystäviä kuten ennenkin. Se on rohkea, joka näin tekee.”¹⁶³

Peder Porsen, kuten muidenkin kohdalla nämä petolliset kestitykset siis johtivat toivottuun lopputulokseen ja lujittivat petollisen osapuolen asemaa. Edes kuningas itse ei kronikan mukaan ollut tapahtuneesta kovin pahoillaan. Peder Porsen tarina jatkuu arvovaltaisena herrana, ja herttua Eerikin tukijana. Hänen poikansa Knut Porse nai lopulta Eerikinkronikan tapahtumien jälkeen Norjan kuninkaan tyttären Ingeborgin, Herttua Eerikin lesken ja nousee näin hierarkiassa yhä ylemmäs. Esimerkiksi Thomas Småberg kuitenkin epäilee tämän petoksen olleen fiktiivinen ja vain kronikan kirjoittajan varoitus ulkomaisista aatellisista.¹⁶⁴

Eerikinkronikan kirjoittajan mukaan petos ja sen avulla saatu etu on siis usein, mutta ei aina, hyvin suotavaa. Useissa kohdin¹⁶⁵ erilaiset tahot antavat vakuutuksia, siitä että eivät petä toisiinsa, mielellään kirjallisena. Tämän vakuutuksen tai valan pettänyt oli valapatto ja ilman vakuutusta petoksen tehnyttä suurempi rikollinen. Ritarin kuului pitää sanansa. Valansa pettäneitä kuvaillaan ankarin, mutta värikkäin sanankääntein:

163 Pipping 1963, 56:

”Tha took konung magnus
ok satte honom lödes hwss
ok en deel aff thz ther til laa
sidhan loot han honom idha ok gaa
ä tith honom vart siälffwm til rada
ok ther med sättes the badhe
Ok wordo swa gode wini som för
tha er han diärfwer slikt gör”

164 Småberg 2015, 312.

165 Esimerkiksi Lönroth & Linna 2013, 142–143.

”Olkoon hän tuomittu nyt ja aina Juudaksen kanssa ja myös niiden surkeiden, jotka istuvat helvetin kattilassa ja joiden osana on tuska, eivätkä saa mitään hyvää.”¹⁶⁶

Kuningas Birger rinnastetaan tässä Eerikinkronikan kohdassa raamatullisesti Jeesuksen pettäneeseen Juudakseen. Hänen Nyköpingin pidoissa tekemänsä petos ja veljiensä surma onkin Eerikinkronikan huipentuma, ja myös yksi sen kirjoittamiseen johtaneista syistä.

Eerikinkronikan suurimmat pidot, juhlat ja samalla niihin liittyvät petokset tapahtuvatkin, kun kaikista ylhäisimmät aateliset tai jopa pohjolan eri valtakuntien kuninkaat kohtaavat toisensa. Kaikki nämä kohtaamiset eivät suinkaan pääty veriseen petokseen. Enimmäkseen sopuisia tapaamisia kutsutaan yleensä kronikassa muinaisruotsin sanalla *hoff*, eli hovinpito.

”Helsingborg on kauppakaupunki. Siellä tapasivat (Ruotsin ja Tanskan) kuninkaat ja pitivät hovia. Jumalalle kiitos, että he silloin tulivat keskenään hyvin toimeen.”¹⁶⁷

”Seuraavana Marian päivänä, kuten usein on tapana, Bjälbossa pidettiin hovia. Paikalla oli monta miestä hilpeää ja iloista.”¹⁶⁸

Kuten turnajaisissa, kuninkaallisissa häissä ja Moran kivillä, näissä tapahtumissa paikalla oli kuninkaallisten ja mahtavien aatelisten miesten ohella todennäköisesti myös runsaasti muuta yleisöä. Paikalla oli merkitystä: hovia ei yleensä pidetty perämetsässä, vaan keskeisissä kartanoissa ja kaupungeissa. Näin paikalle mahdollisesti tahtovat leikarit ja myös muut alhaisemmista yhteiskuntaluokista olevat ihmiset pääsivät hyvin paikalle.

166 Pipping 1963, 207:

”han wari fordömpder nw ok ää
med iudasse ok sälla thee
Ther nidre sithia i heluitis poth
ok ä haffua ilt ok aldregh goth”

167 Pipping 1963, 69:

”Helsinga borgh er en köpstader
Ther möttos konungane oc haffdo eth hoff
them samde wel tess hawe gud loff”.

168 Pipping 1963, 146:

”arfrw dagh then ywermerr
tha tymade thz som opta skeer
Tha war eth hoff i biälbo
ther war mangen man blidh ok froo”.

Heidän tehtävänsä oli toimia tapahtumille todistajina. Hovinpidossa kuninkaiden ja ylhäisten herrojen kuvaillaan usein istuvan valtaistuimillaan erityisen katoksen alla.¹⁶⁹ Siellä he olivat yleisölleen esillä, kuin esiintyjät vallan näyttämöllä.

Hovinpidon yhteydessä usein esiteltiin yleisölle aateliin liittyviä tärkeitä asioita. Esimerkiksi nuorten aatelismiesten ritariksi lyömiset mainitaan tapahtuvan juuri hovinpitojen yhteydessä. Hovinpidossa eri osapuolet saattoivat myös sopia ja julkistaa tiedon lastensa avioliitoista tai muuten näyttää sopuisia välejään kansalle.¹⁷⁰

Petokset eivät kuitenkaan ole sopuisia asioita. Eerikinkronikan päähenkilö herttua Eerik ratsastaakin Bjälbon hovinpidosta veljensä Suomen herttuan Valdemarin kanssa tapaamaan vanhintaa veljeään kuningas Birgeriä tämän kartanoon Håtunaan Upplantiin.

”Kuningas oli juuri istumassa pöytään, silloin hän näki heidät. Hän otti heidät vastaan kohteliaasti, ei aavistanut mitä heillä oli mielessä. Herttuat olivat pukeutuneet omiin vaatteisiinsa. Herttuoiden miehet olivat siellä kaikki paikalla. He menivät taloon yöpyäkseen. Mutta sitten tuli aika ja he vetivät aseensa esiin, ilman että kuninkaan miehet näkivät sen. Kun päivä oli lähes painunut mailleen niin kuningas Birger vangittiin ja samalla myös kuningatar Märta.”¹⁷¹

Eerikinkronikassa tätä tapahtumaa kutsutaan Håtunan leikiksi¹⁷² ja se tapahtuu noin vuonna 1306. Jälleen kerran petos tapahtuu yllättäen. Herttua Eerikin aiemmin hääjuhllilla palkitsemat hänelle uskolliset miehet vangitsevat kuninkaan illan pimetessä vaimoineen. Tapahtuma on kuningas Birgerille nöyryyttävä, tämän leikin hävittyään hän vaimoineen joutuu vankeuteen

169 Esimerkiksi Lönroth & Linna 2013, 102.

170 Småberg 2015,

171 Pipping 1963, 148:

”som konungin wille til bordz gaa
 then tiid konungen the saa
 han vntfik them mz mykin tokt
 han wiiste ey huat the hado kokt
 Thera kläder the wp baro
 alle the hertoghans men ther waro
 gingo wt i thz hwss the skullo hawa lighat
 then tid the komo all tighat
 Tha drogho the thera wapn vpa
 swa at engen konungsins man thz saa
 Then dagh war tha när forgangen
 tha ward konungen birger fangen
 Ok drotning märta med honom”.

172 Ruotsiksi Håtunaleken.

kahdeksi vuodeksi, kun herttua Eerik hallitsee maata veljensä Valdemarin kanssa. Birgerin poika Magnus pääsee kuitenkin pakoon, mutta kuten mainittua teloitetaan myöhemmin.

Eerikinkronikan kirjoittaja todennäköisesti pyrkii pehmentämään tätä petosta, kuvaten sen vain valtapeliin luonnollisena osana kuuluvana ”leikkinä”, jonka mestari herttua Eerik tietinkin siis on. Eerikin ei kerrota tehneen erillistä vakuutusta olla pettämättä veljeään, joten tämän vallankaappaus on Eerikinkronikan logiikan mukaan oikeutettu. Thomas Småbergin mukaan ei myöskään ole sattumaa, että herttua Eerik vieraillee juuri sukunsa muinaisella kotitilalla Bjälbossa ennen petosta, sillä tämä yhdistää hänet suuriin sukulaisiinsa.¹⁷³

Herttuoiden aika vallassa sujuu pitojen sijaan sotaisissa merkeissä sekä kuninkaalle uskollisten miesten, että naapurimaiden Tanskan ja Norjan kuninkaita vastaan taistellen.

Kaikista kuuluisimmat juhlat Eerikinkronikassa pidetään kuitenkin hieman yli vuosikymmen tämän leikin jälkeen, vuonna 1317. Vankeudestaan vapautettu kuningas Birger kutsuu veljensä herttuat Eerikin ja Valdemarin juhlimaan kanssaan joulua Nyköpingin linnaan. Herttuat ovat kronikan mukaan saaneet vakuutukset, että ovat pidoissa turvassa. Veljekset syövät, juovat ja viihtyvät yhdessä ja menevät sen jälkeen nukkumaan. Kuten aiemmin mainitsin, nämä Nyköpingin pidot kuitenkin päättyivät jälleen kerran ikävästi:

*”Kuningas saapui alas. Silmät pistävinä, vihaa täynnä. Muistatteko Håtunan leikin? Minä muistan sen hyvin. Tällä kertaa leikki on parempi, koska sen määrään minä! Herttuoiden kädet sidottiin ja heidät vietiin torniin paljain jaloin.”*¹⁷⁴

Birger kosti Håtunassa kokemansa nöyryytyksen veljilleen. Pitojen jälkeen herttuat Eerik ja Valdemar saavat puolestaan olla nöyryytettyinä ja pahoinpideltävinä jalkapuussa. Lopulta Birger heittää heidän vankilansa avaimen jokeen. Kuten mainittua, herttuat kuolevat linnan tornissa nälkään.

173 Småberg 2015, 308.

174 Pipping 1963, 220–221:

”Ther kom konungin gangande nidher
styrnade öghom hardla vreder
Mynnes jder nakot aff hatwna leek
fulgörla mynnes han mik
Thenne er ey bätre än hin
j wardhin nw fölgia mik om sin
The bundo tha beggis thera hender
ok leddo them tha badha sender
jnnan tornit barfötta.”

Birger kuitenkin arvioi tilanteen väärin. Matias Kettilmundson alkaa tämän jälkeen johtaa kapinaa häntä vastaan. Tämä johtaa jo aiemmin tässä tutkielmassa mainitsemini Birgerin pojan prinssi Magnuksen teloitukseen ja lopulta Eerikin pojan Magnuksen kuninkaaksi valintaan Moran kivillä.

Tutkimuskirjallisuudessa ollaan melko yksimielisesti sitä mieltä, että kronikan taustalla on tämän kuninkaanvaalin oikeuttaminen.¹⁷⁵ Itsekin allekirjoitan tämän näkemyksen täysin.

Håtunan leikin ja Nyköpingin pitojen kuvaukset ovat Eerikinkronikan huipentuma, joita varten tulkitsen koko teoksen kirjoitetun. Nämä tapahtuivat niin lähellä itse teoksen kirjoitusajan kohtaa, että tulkitsen niillä olleen myös runsaasti vielä elossa olevia silminnäkijöitä ja muuta ensikäden tietoa kronikan kirjoitushetkellä. Ritarit, leikarit ja muut tapahtumissa paikalla olleet olivat varmasti kertoneet eteenpäin omat näkemyksensä tapahtumista.

Eerikinkronikan taustalla onkin siis varmasti ajatus kertoa tietty näkemys näistä hyvin dramaattisista tapahtumista, eli toimia propagandana. Tässä näkemyksessä Herttua Eerik esitetään pätevänä hallitsijana, täydellisenä ritarina ja ovelana valtapelaajana. Birger on hänen vastakohtansa. Pohdin myös mahdollisuutta, että kronikan tarkoitus on myös tämän lisäksi toimia eräänlaisena vastapropagandana.

Kuningas Birger oli vielä elossa lapsikuningas Magnuksen kuninkaaksi valinnan aikaan. Maanpaossa Tanskassa eläneellä Birgerillä olikin varmasti myös oma näkemyksensä Håtunan leikin, Nyköpingin pitojen ja veljesten välisen sisällissodan tapahtumista. Hänellä mahdollisesti olikin myös omaa propagandaansa, joka vain ei ole säilynyt näihin päiviin.

Eerikinkronikan huomattavasti kiihköttömämmin tapahtumiin suhtautuva alkupuoli lienee siis kirjoitettu lähinnä näiden loppupuolen dramaattisten pitojen kontekstiksi. Haluaisin myös uskoa, että tuntemattomaksi jäänyt kirjoittaja on mahdollisesti halunnut toimia propagandistin ohella myös historioitsijana, kirjoittaen tarkoituksellisesti tämän vanhimman säilyneen kotimaisen Ruotsin ja Suomen historiaa käsittelevän historiateoksen.

Mahtipontisia pitoja, häitä, hautajaisia ja turnajaisia kuvamaalla Eerikinkronikan kirjoittaja kertoo ruokakuvausten tavoin kultaisista ajoista, mahdollisesti myös korostaen Bjälbo-suvun mahtia. Kruunajaisten ja petosten kohdalla taas korostetaan Birgerin roolia antagonistina.

175 Lönroth & Linna 2013; Johdanto; Småberg 2015 passim.

4 Lopuksi

Olen tässä tutkielmassa tutkinut Eerikinkronikan kuvauksia ruuasta, juomasta, juhlista ja pidoista. Asettamani tutkimuskysymykset koskivat sitä, kuinka ruokaa, juomaa, juhlia ja pitoja kuvataan Eerikinkronikassa ja sitä, mihin näillä kuvauksilla mahdollisesti pyrittiin.

Eerikinkronikka kuvaa niin materiaalisesti, kuin tapahtumiltaankin rikasta ja yltäkylläistä kultaista aikaa. Tälle ajankuvan rakennukselle on perusteensakin poikkitieteellisessä tutkimuksessa. Historiallisesti tämä kultainen aikakausi oli kuitenkin nopeasti loppumassa. Aivan Eerikinkronikan lopussa kuninkaaksi Moran kivillä valitun Magnus Eriksonin valtakaudella Mustana surmana tunnettu paiseruttoepidemia levisi Ruotsin valtakuntaan tappaen lukuisia ihmisiä.

Eerikinkronikan laatijan tavoitteena lienee ollut esittää uuden nuoren kuninkaan Magnuksen suku positiivisessa valossa ja mahdollisesti myös toimia mallina tuleville hallitsijoille. Oman mallinsa hän on hakenut saksalaisista ritarikronikoista, joiden malli taas puolestaan on ollut ranskalaisessa *Chanson de geste* –runoudessa. Kronikan hyvin lukenut ja sivistynyt kirjoittaja on halunnut tuoda näkemyksensä julki tai tehdä propagandaa aikansa lähihistorian tapahtumista, ennen kaikkea kuningas Birgerin ja hänen Veljensä herttua Eerikin valtakamppailusta. Varhaisempia aikoja koskevien osuuksien osalta kronikan laatija saattoi ehkä myös vilpittömästi kirjoittaa neutraalimpaa näkemystä historiasta.

Mahtipontisia pitojen kuvaukset, sekä ruuan ja juoman runsauden korostaminen on toistuva teema kronikassa. Nämä kuvaukset ovat usein lyhyitä eivätkä ne välttämättä ole aivan täysin realistisia, sillä esimerkiksi liharuuat ja alkoholijuomat korostuvat teoksessa kohtuuttomasti muihin ruokiin ja juomiin verrattuna. Näissä tavoitteena on ollut tuoda esille nimenomaan rikkautta ja runsautta.

Vanhimpana säilyneenä aikalaislähteenä Eerikinkronikan hyvin suppeatkin kuvaukset keskiajan ruokakulttuurista tuovat esiin piirteitä, jotka ehkä ovat vaikuttaneet myös seuraavien polvien näkemykseen siitä, millainen keskiajan ruoka- ja juhlakulttuuri oli. Liharuokia notkuvat juhlapöydät, hurjat turnajaiset, neitoja kosivat jalot ritarit ja muut Eerikinkronikassa esiintyvät tapahtumat ovat tyypillinen näkemys myös monessa modernissa medievalistisessä keskiajan kuvauksessa.

Juhlien kuvauksissa korostuvat siellä olleiden hyvät tavat, vauhdikas viihde turnajaisineen, sekä esimerkiksi leikarien palkitseminen, joka taas mahdollisesti palveli uudenlaista propagandistista tarkoitusta; leikarit saattoivat myös toimia myöhemmin kronikan esittäjinä. Häissä tärkeää oli korostaa teoksen päähenkilöiden romanttisia suhteita, vaikka esimerkiksi ikäerot saattoivatkin olla suuria, sekä maksettuja myötäjäisiä ja huomenlahjoja. Kuoleman ja hautausten yhteydessä muisteltiin kuolleen henkilön tekoja ja lahjoituksia, sekä jaettiin taivaspaikkoja – mutta myös tuomittiin pahantekijöitä helvettiin.

Tärkeä, mutta toisenlainen juhla on myös Moran kivillä tapahtuva kuninkaanvaali, muinainen seremonia, josta vanhin säilynyt lähde Eerikinkronikka on. Vaali toimii kuninkaiden vallan antajana ja sen legitimoijana myös tavallisen kansan keskuudessa – kuningas Birgeriä ei kuitenkaan kerrota Eerikinkronikassa Moran kivillä valittavan.

Todelliset painotuksensa Eerikinkronikan kirjoittaja kuitenkin tekee hyvien tapojen, materiaallisen runsauden ja vaalikivien ulkopuolella – petoksen, puutteen ja nälän kuvausten kohdalla. Nyköpingin pidot päättyvät teoksen päähenkilön herttua Eerikin nälkäkuolemaan. Eerikin nälkään näännyttämistä kronikassa pidetään niin anteeksiantamattomana rikoksena, että se tekee kuningas Birgeristä teoksen antagonistin. Lopulta teos päättyy kuitenkin taas onnelliseen kultaisen aikaan, kuin Eerikin poika Magnus kruunataan kuninkaaksi Ruotsin lisäksi myös Norjassa:

”Niin kuten herramme tahtoi hänestä tuli Norjan kuningas. Tämä oli Jumalan tahto. Hänestä tuli kahden valtakunnan kuningas. Ei ole toista kristittyä kuningasta samankaltaista elossa. Tämä on kunnia, jonka hänelle soivat niin Jumala kuin Upplannin miehet”¹⁷⁶

Koko Eerikinkronikan päättävää, Kuningas Magnuksen kahdelle valtaistuimelle nousua kuvaavia säkeitä mukaillen; myös tämän tutkielman valmiiksi saattamisesta kunnian saavat niin Jumala, kuin Uppmanin miehet.

176 Pipping 1963, 259:

”thz skal ä fram var herra wil
han wart konunger i Norighe
thz will gud at thz skulle skee
han er nw konunger ouer tw rike
faa crisne konunge liffua nw slike
Then ära han fik ok hauer än
thz wlte honom gud ok vplenzske men”

Lähteet

Alkuperäislähteet:

Pipping, Rolf. *Kommentär till Erikskrönikan*. Enligt Cod. Holm. D2 jämte avvikande läsarter ur andra handskrifter. 1963.

Jansson, Sven-Bertil, *Erikskrönikan*. Stockholm: Tiden, 1987.

Lönnroth, Harry & Linna, Martti, *Eerikinkronikka*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2013.

Tutkimuskirjallisuus:

Aalto, Ilari, ja Elina Helkala. *Matkaopas keskiajan Suomeen*. Jyväskylä: Atena, 2015.

Ailio, Julius. ”Hämeen linnan esi- ja rakennushistoria” Teoksessa *Hämeenlinnan kaupungin historia I*. Hämeenlinna: Hämeenlinnan kaupunki, 1917.

Bengtson, Niklas. *Viini ja uskonnot*. Helsinki: Helsinki University Press, 1998.

Campbell, Bruce M. S. *The Great Transition: Climate, Disease and Society in the Late-Medieval World*. Cambridge: Cambridge University Press, 2016.

Carlquist, Erik. Hogg, Peter C. *The Chronicle of Duke Erik: A Verse Epic from Medieval Sweden*. Lund, Sweden: Nordic Academic Press, 2012.

Crosby, Alfred W. *The Columbian Exchange: Biological and Cultural Consequences of 1492*. Westport: Greenwood Press, 1972.

Duby, Georges. *Rural Economy and Country Life in the Medieval West*. Käänt. Cynthia Postan. Columbia: University of South Carolina Press, 1968.

Hall, Stuart. ”Who Needs ‘Identity’?” Teoksessa *Questions of Cultural Identity*, toim. Stuart Hall ja Paul du Gay, 1–17. London: SAGE Publications, 1996.

Harrison, Dick. *Sveriges medeltid*. Lund: Historiska Media, 2020.

Harrison, Dick. *Jarlens sekel: en berättelse om 1200-talets Sverige*. Ordfront förlag, 2002.

Izdebski, Adam, Piotr Guzowski, Rafał Ponią, Luca Masci, Jakub Palli, Cristina Vignola, ym. ”Palaeoecological Data Indicates Land-Use Changes across Europe Linked to Spatial Heterogeneity in Mortality during the Black Death Pandemic.” *Nature Ecology & Evolution* 6 2022: 297–306.

- Keen, Maurice. *Chivalry*. Yale university press, 1984.
- Kerkkonen, Gunvor, Aarno Maliniemi, Carl-Axel Nordman ja Helge Pohjolan-Pirhonen. *Kulturhistorisk lexikon för nordisk medeltid: Från vikingatid till reformationstid*, toim. Gunvor Kerkkonen ja Helge Pohjolan-Pirhonen. Helsinki: A-B Örnförlaget, 1961.
- Korpiola, Mia M. *Between Betrothal and Bedding: Marriage Formation in Sweden ca. 1200–1610*. Leiden: Brill, 2009.
- Lahtinen, Anu. ”Vallan verkostot: Maallisen ja kirkollisen vallan juhlaa keskiajan pohjo-
lassa”. Teoksessa: *Vallan juhlat. Juhlivan vallan kulttuuri antiikista nykypäivään*. Kirja-Aurora. Turku, 2003.
- Larsson, Mats G. ”Mora sten och Mora ting”. *Fornvännen* 105 2010: 291–303.
- Line, Philip. *Kingship and State Formation in Sweden, 1130–1290*. Leiden ja Boston: Brill, 2007.
- Lunkka, Juha-Pekka. *Maapallon ilmastohistoria*. Helsinki: Gaudeamus, 2008.
- Moberg, Vilhelm. *A History of the Swedish People*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2005.
- Montanari, Massimo. *Food Is Culture*. New York: Columbia University Press, 2006.
- Montanari, Massimo. *Medieval Tastes: Food, Cooking, and the Table*. New York: Columbia University Press, 2012.
- Myrdal, Janken. ”Agriculture in Sweden 1000–1500”. Teoksessa *The Agrarian History of Sweden 4000 BC–AD 2000*, toim. Janken Myrdal ja Mats Morell, 237–266. Lund: Nordic Academic Press, 2011.
- Mäntylä, Ilkka. *Viinissä totuus. Viinin historia Suomessa*. Keuruu: Otava. 1998.
- Sigurdsson, Jón Viðar. *The Wedding at Flugumýri in 1253: Icelandic Feasts between the Free State Period and Norwegian Hegemony*. Turnhout: Brepols, 2015.
- Småberg, Thomas. ”Mead and Beer and Cherry Wine and Wine Both Red and White...: Feasts, Courts and Conflict in Fourteenth-Century Sweden”. Teoksessa *Rituals, Performatives, and Political Order in Northern Europe, c. 650–1350*. Turnhout: Brepols, 2015.
- Småberg, Thomas. ”Rituals of Greeting and Farewell: Reflections on a Visit to the Royal Court of Norway in 1302”. *Collegium Medievale* 25, 2012.
- Småberg, Thomas. ”Det stängda frälset: Makt och eliter i det medeltida lokalsamhället: Marks och Kinds härader i Västergötland ca 1390–1520”. Göteborg: Göteborgs universitet, 2004.

- Småberg, Thomas. *Ideal och identiteter: Föreställningar kring vänskap i Erikskrönikan och Karlskrönikan*. 2007.
- Sundqvist, Olof. ”The Ceremony of ‘King Taking’ at the Swedish Mora Stone: A Medieval Invention or Traces of an Ancient Initiation Ritual?” *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift*, 2022: 89–118.
- Tahkokallio, Jaakko. *Pimeä aika: Kymmenen myyttiä keskiajasta*. Helsinki: Gaudeamus, 2019.
- Tarkiainen, Kari. *Ruotsin Itämaa: Esihistoriasta Kustaa Vaasaan*. Helsinki: Svenska litteratursällskapet i Finland, 2010.
- Vilkuna, Anna-Maria. *Kruunun taloudenpito Hämeen linnassa 1500-luvun puolivälissä*. Helsinki: Suomen historiallinen seura. 1998.
- Vilkuna, Kustaa H. J. *Juomareiden valtakunta: Suomalaisten känni ja kulttuuri 1500–1850*. Helsinki: Teos, 2015.

Verkkolähteet:

Ilmatieteen laitos. <https://www.ilmatieteenlaitos.fi> (Haettu 1.2.2026)

Svenskt biografiskt lexikon, SBL. <https://riksarkivet.se/sbl> (Haettu viimeksi 20.4.2026)

Magnus Birgersson, *urn:sbl:10148*, *Svenskt biografiskt lexikon (art av Herman Schüeck)*, haettu 20.4.2026